

Utvärderarnas rapport 2012

Landsbygdsutvecklingsprogram för
landskapet Åland perioden 2007-2013

De senaste rapporterna från ÅSUB

- 2011:1 Där kärnkompetens och kunskapsekonomi möts. Kunskapsutveckling som nyckel till innovationer och regional tillväxt.
- 2011:2 Konjunkturläget våren 2011
- 2011:3 Nordisk-Baltisk sjöfart 2011. Föregångare och efterslänrare i sjöfartspolitik
- 2011:4 Utvärderarnas rapport 2010. Landsbygdsutvecklingsprogram för landskapet Åland för perioden 2007-2013
- 2011:5 Arbetsmarknadsbarometern 2011
- 2011:6 Undersökning om ålänningars alkohol- och narkotikabruk samt spelvanor år 2011
- 2011:7 Ekonomisk översikt för den kommunala sektorn hösten 2011
- 2011:8 The significance of duty-free sales on board ferries to the transnational transport system in the Baltic Sea Region
- 2012:1 Konjunkturläget våren 2012
- 2012:2 Arbetsmarknadsbarometern 2012
- 2012:3 Utvärderarnas rapport 2011. Landsbygdsutvecklingsprogram för landskapet Åland perioden 2007-2013
- 2012:4 Frivilligarbetet inom det åländska föreningslivet – samhällsekonomiska och kvalitativa effekter
- 2012:5 Ekonomisk översikt för den kommunala sektorn hösten 2012
- 2012:6 Små företags kapitalförsörjning på Åland. Behövs offentligt riskkapital?
- 2012:7 Uppföljning av landskapsandelsreformen 2008
- 2012:8 Medborgarundersökning: Mariehamn 2012
- 2013:1 Konjunkturläget våren 2013

Förord

Under senhösten 2009 fick Nordregio och ÅSUB av Landskapsregeringen uppdraget som oberoende utvärderare av det åländska landsbygdsutvecklingsprogrammet under perioden 2007-2013. I uppdraget, där Nordregio har det övergripande ansvaret, ingår bl a att:

- utvärdera användningen av programmets resurser, effektivitet och effekterna av gjorda insatser i förhållande till mål och av EU givna överordnade strategier
- lyfta fram faktorer som påverkar resultaten positivt och negativt
- bidra till en fortlöpande uppgradering av programorganisationens kompetens genom olika inspel i form av hjälp med workshops, seminarier etc.

Föreliggande rapports roll i arbetet med det åländska programmet är att fungera som stöd och underlag för de programansvarigas årsrapport över utvecklingen inom landsbygdsprogrammet under 2012. Utvärderarnas underlagsrapporter tas fram varje år fram till och med 2014 (som gäller programmets sista år). Inom ramen för utvärderingsuppdraget har hittills publicerats en s.k. halvtidsutvärdering av programmet (ÅSUB Rapport 2010:7), en årsrapport för 2010 (ÅSUB 2011:4) och en för 2011 (ÅSUB 2012:3). En slutlig efterhandsutvärdering av programmets genomförande och effekter kommer att levereras av utvärderarna under 2015.

Liksom tidigare år innehåller årsrapporten en lägesbeskrivning av utvecklingen inom programområdet. Däremot har presentationen av programmets finansiella genomförande tonats ned något, för att undvika överlappningar med Landskapsregeringens egen avrapportering. I samråd med Landskapsregeringen beslutades att utvärderarna i Årsrapport 2012 fokuserar på frågan om åtgärder inom landsbygdsutvecklingsprogrammet använts på ett sätt som kan bidra till innovation och förnyelse på Åland.

Nordregios *Maria Lindqvist* har fungerat som rapportens koordinator och författare av kapitel 1, 5 och 6 samt merparten av kapitel 4. Hon har också genomfört intervjuer med representanter för Landskapsregeringen och ett urval projekt. Från Nordregio har även *Gunnar Lindberg* och *Liisa Perjo* bidragit till fördjupningsstudien. Från ÅSUB har *undertecknad* medverkat med skriftliga inspel till kapitel 4. Kapitel 2 och 3 är i sin helhet producerade av ÅSUBs *Maria Rundberg* som även genomfört flera projektintervjuer. *Katarina Fellman* har också genomfört intervjuer av berörda projektägare.

Mariehamn i mars 2013

Bjarne Lindström
Direktör

Innehåll

Förord	3
Figurförteckning	6
Tabellförteckning	7
Sammanfattning och slutsatser	9
1. Introduktion	15
2. Den senaste tidens utveckling inom programområdet	16
2.1 Befolkningsstruktur och arbetsmarknad	16
2.2 Utvecklingen av den åländska ekonomin och lantbrukets ekonomiska betydelse.....	22
2.3 Utbildningsnivå och sysselsättning på Åland jämfört med Finland och Sverige	29
3. Programmets finansiella genomförande	34
3.1 Det finansiella genomförandet av åtgärderna inom axel 1	35
3.2 Det finansiella genomförandet av åtgärderna inom axel 2	37
3.3 Det finansiella genomförandet av åtgärderna inom axel 3	38
3.4 Det finansiella genomförandet av åtgärderna inom axel 4	39
4. Innovation och nyskapande inom programmet	41
4.1 Innovation och förnyelse.....	41
4.2 Regionala förutsättningar för innovation på Åland.....	47
4.3 Innovation inom det agro-industriella klustret.....	50
5. Fördjupningsstudie av förnyelseförmågan inom axel 1 och 3	53
5.1 Urval av projekt	53
5.2 Insamling av data	54
5.3 Exempel på innovation och förnyelse i programmet	54
5.4 Olika typer av resultat och effekter.....	61
5.5 Betydelse av landsbygdsutvecklingsprogrammet	64
6. Avslutande reflexioner inför kommande programperiod	64
Referenser	67
Bilaga 1: Intervjufrågor projektägare	69

Figurförteckning

Figur 1. Befolkningsutvecklingen per kommun 2006-2012, procent	17
Figur 2. Prognos av den demografiska försörjningskvoten 2011-2030 på Åland, på den åländska landsbygden och skärgården. Totalförsörjningskvot, andelar från äldre (65+ år) samt från barn och unga (under 20 år)	19
Figur 3. Utvecklingen av den öppna arbetslösheten per region 2005-2012, procent	21
Figur 4. Antal öppet arbetslösa arbetssökande och lediga platser efter yrkesområde år 2012.....	22
Figur 5. Sysselsättningsgraden efter kommun 31.12.2010, procent	25
Figur 6. Antal sysselsatta efter bransch 2007 och 2010	26
Figur 7. Bruttointäkter för lantbrukets produkter 2006 och 2011	28
Figur 8. Jordbrukslägenheter efter huvudproduktionsinriktning 2006 och 2011	28
Figur 9. Användning av den åländska åkerarealen 2006 och 2011, hektar.....	29
Figur 10. Uppnådd utbildningsnivå 2006 och 2010 bland personer i åldern 25-74.....	30
Figur 11. Sysselsatta efter näringsgren 1.1.2010 på Åland, i Finland och Sverige, procent.....	32
Figur 12. Andelen företag efter näringsgren på Åland (31.12.2012), i Finland (2010) och Sverige (2009), procent	33
Figur 13. Finansieringsram, beslutad och utbetald offentlig finansiering för åtgärder inom programmets samtliga axlar 2007-2012, 31.12.2012, <i>Källa: Landskapsregeringen</i>	35
Figur 14. Axel 1: finansieringsram, beslutad och utbetald offentlig finansiering, 2007-2012, 31.12.2012, <i>Källa: Landskapsregeringen</i>	35
Figur 15. Axel 2: finansieringsram och utbetald offentlig finansiering, 2007-2012, 31.12.2012, <i>Källa: Landskapsregeringen</i>	37
Figur 16. Axel 3: finansieringsram och utbetald offentlig finansiering, 2007-2012, 31.12.2012, <i>Källa: Landskapsregeringen</i>	38
Figur 17. Axel 4: finansieringsram och utbetald offentlig finansiering, 2007-2012, 31.12.2012, <i>Källa: Landskapsregeringen</i>	39
Figur 18. Spridningseffekter av innovationer.....	46
Figur 19. Det åländska livsmedelsklustret	48

Tabellförteckning

Tabell 1. Antal invånare efter kön och kommun 31.12.2012 samt förändring från 31.12.2011.....	18
Tabell 2. Antal nya och nedlagda företag per bransch 2006-2011 samt förändring	23
Tabell 3. Antal jordbrukare på gårdar i privat ägoförhållande enligt jordbrukarens ålder 2011.....	27
Tabell 4. Uppnådd utbildningsnivå 2006 och 2010 bland personer i åldern 15-74 år efter kön	31

Sammanfattning och slutsatser

Denna rapport utgör den tredje årsrapporten inom Nordregios och ÅSUBs uppdrag att löpande utvärdera arbetet med Ålands landsbygdsutvecklingsprogram. Rapporten innehåller en sammanställning avseende utvecklingen inom programområdet och det finansiella genomförandet av landsbygdsutvecklingsprogrammet. I samråd med representanter för Landskapsregeringen beslutades att i denna årsrapport även genomföra en fördjupningsinsats avseende förutsättningarna för programmet att bidra till innovation och förnyelse på Åland.

Utvecklingen inom programområdet

Befolkningstillväxten har varit hög under programperioden. Det totala invånartalet vid utgången av år 2012 uppgick till 28 502 personer. Tillväxttakten under år 2012 var dock något lägre än genomsnittet under 2000-talet (147 personer jämfört med 215 personer). Samtidigt är de regionala skillnaderna inom Åland stora. Under senare år har befolkningstillväxten varit positiv i Mariehamn och i flertalet landsbygdskommuner, medan befolkningen i skärgårdskommunerna minskat. Idag har skärgården den högsta andelen äldre, över 65 år, medan andelen barn och unga under 20 år är störst på landsbygden. Det innebär att den så kallade försörjningskvoten ökar snabbast i skärgården.

Att andelen äldre på Åland ökar får betydelse för arbetsmarknaden och sysselsättningen. Den öppna arbetslösheten sjönk mellan 2010 och 2011, för att år 2012 åter stiga till 3,1 procent. Ökningen skedde främst i Mariehamn och i landsbygdskommunerna, medan arbetslösheten sjönk något i skärgården. Inom jord-, skogsbruk och fiske har antalet arbetslösa i snitt legat runt 14 personer och antalet lediga platser runt 2 stycken sedan år 2009. Det samlade nyrekryteringsbehovet i förhållande till det totala antalet arbetsplatser är fortsättningsvis lägst inom primärnäringarna och livsmedelsindustrin.

Enligt preliminära kalkyler beräknas BNP-tillväxten mellan år 2011 och 2012 ha varit negativ, vilket kan förklaras av den allmänna inverkan av eurokrisen, uppgången i oljepriset och en relativt hög inflation. Dessutom har några av de största åländska företagen inom transport- och finanssektorerna fått lönsamhetsproblem.

När det gäller andelen 25–74-åringar med en utbildningsnivå över grundskolenivå år 2010 så låg Åland (67 procent) lägre än både Sverige (80 procent) och Finland (76 procent). Åland utmärker sig dessutom genom en betydligt större andel företag inom handel och hotell respektive byggverksamhet.

Förädlingsvärdet inom primärnäringsarna uppgick år 2010 till 28,2 miljoner euro och deras andel av 2010-års bruttonationalprodukt till baspris var 2,6 procent. Samtidigt sysselsatte primärnäringsarna 584 personer (4,3 procent av alla sysselsatta), vilket innebär en minskning med 75 personer från år 2007. Av de sysselsatta var 513 personer aktiva inom lantbruket. Hela 70 procent av de sysselsatta inom jord- och skogsbruket var män. De åländska jordbrukarna har den högsta medelåldern av alla regioner i landet (52,7 år jämfört med 50,9 år för hela Finland år 2011) och trenden är att andelen äldre jordbrukare ökar.

Konjunktursituationen inom jordbruksnäringen ser relativt oförändrad ut från tidigare år. Efterfrågan på inhemska livsmedelsprodukter är relativt stark, men billig import styr priset och branschen har en svag prisutveckling. Samtidigt pressar höga kostnader inom företagen resultaten och lönsamheten inom näringen. Bruttointäkterna från lantbrukets olika produktgrupper har trots detta stigit med nästan 2,4 miljoner euro i löpande priser från 2006 till 2011, främst inom äppelodlingen och spannmålsproduktion, men även produktion av kött och ägg samt mjölk har ökat. Vi kan också se en fortsatt trend mot allt färre och större gårdar (från 617 lägenheter och en medelareal på 23,4 hektar år 2006 till 535 lägenheter med en medelareal på 26,1 hektar år 2011). Framför allt har åkerarealen som används för oljeväxter, vall och åkerbete samt brödsäd, liksom åkerareal i träda ökat, medan arealen för fodersäd och för sockerbetor minskat.

Programmets finansiella genomförande

Den offentliga finansieringsramen för Landsbygdsutvecklingsprogrammets fyra axlar är cirka 59,2 miljoner euro (inkl. tekniskt stöd för genomförandet). Under 2012 fattades beslut om drygt en miljon euro och 7,9 miljoner euro betalades ut för programmets samtliga axlar, inklusive tekniskt stöd. Programmets sammanlagda utgifter 2007-2012 uppgår till 48,3 miljoner euro, vilket utgör drygt 80 procent av programmets ram för offentlig finansiering. När ett år av programmet återstår finns cirka 10,9 miljoner euro kvar att betala ut.

Den totala budgetramen för axel 1 *Förbättra konkurrenskraften inom jord- och skogsbruket* uppgår till knappt 7,6 miljoner (13 procent), varav åtgärd 121 *Modernisering av jordbruksföretag* står för över hälften av axelns budgetram och har den högsta genomförandegraden (87 procent). Även åtgärd 123 *Högre värde i jord- och skogsbruksprodukter* har haft en stor efterfrågan och nästan 79 procent av finansieringsramen på 2,16 miljoner har betalats ut. För åtgärden 112 *Startstöd till unga jordbrukare*, med en finansieringsram på 1,28 miljoner euro, och för åtgärd 111 *Stöd till yrkesutbildning och information inom jord- och skogsbruket samt livsmedelsproduktion*,

med en finansieringsram på 125 000 euro, ligger andelen utbetalade medel lägre, med 53 respektive 37,5 procent. Inga projekt har beviljats medel från åtgärd *124 Samarbete och utveckling av nya produkter, processer och tekniker inom jordbruks- och livsmedelssektorn samt inom skogsbrukssektorn*. Inom både åtgärd 112 och 124 har finansieringsramen skurits ner till förmån för åtgärd *212 Kompensationsbidrag* inom axel 2.

Merparten av finansieringen i programmet 47,1 miljoner (81 procent) går till axel 2 *Att förbättra miljön och landsbygden*. Åtgärd *214 Stöd för miljövänligt jordbruk (miljöstöd)* och åtgärd *212 Kompensationsbidrag (LFA)* är de största åtgärderna inom hela programmet, med en offentlig finansieringsram på hela 26,1 respektive drygt 20,5 miljoner euro. Inom båda åtgärderna ligger utbetalningsnivån högt. För åtgärden *216 Icke produktiva investeringar* har endast drygt 0,4 miljoner euro budgeterats. Trots det har beslut hittills bara fattats om knappt en procent av finansieringsramen, vilket diskuterades redan i förra utvärderingsrapporten.

Den samlade offentliga finansieringsramen för axel 3 *Livskvalitet och diversifierad ekonomi på landsbygden* är knappt 1,7 miljoner euro. Närmare 75 procent avser åtgärd *312 Etablering och utveckling av mikroföretag*, där 51 procent av medlen hade betalats ut vid årsskiftet. För åtgärden *311 Diversifiering till annan verksamhet än jordbruk* har 20 procent av finansieringsgraden på 370 000 euro betalats ut. Inom åtgärden *341 Kompetensutveckling och information för förberedelse och genomförande av lokala utvecklingsstrategier*, hade drygt hälften av finansieringsramen på 60 000 euro betalats ut och inga nya beslut fattades under 2012.

Axel 4 *Genomförande av LEADER-dimensionen* är den axel som har minst offentlig finansieringsram, endast drygt 1,6 miljoner euro. Störst är åtgärd *413 Genomförande av lokala utvecklingsstrategier*, med en finansieringsram på drygt 1,2 miljoner euro för att genomföra fem åtgärder inom axel 3. LEADER kom igång först under 2011, men verksamheten har sedan dess varit intensiv och i slutet av år 2012 hade beslut fattats om 90 procent av den offentliga finansieringsramen, av vilken nästan hälften betalats ut. Inom åtgärd *421 Genomförande av interregionalt och transnationellt samarbete*, som har en offentlig finansieringsram på 50 000 euro, har det fattats beslut om 42 procent av medlen. Några pengar hade ännu inte betalats ut under 2012, vilket i samband med föregående årsrapport förklarades av att man haft problem med beslutshanterings-systemet, främst avseende hanteringen av medfinansiering. För åtgärden 431 som innebär drivandet av själva aktionsgruppen, LAG, har beslut fattats om ett projekt för hela den offentliga finansieringsramen, varav drygt hälften har betalats ut.

Innovation och nyskapande

I det avslutande fördjupningskapitlet konstateras att innovationsfrågan under senare år fått ökad betydelse i Europa, bl.a. inom ramen för strategin *Europa 2020 för smart, hållbar och inkluderande tillväxt*. Kommissionen menar att innovationspolitiken ska genomsyra och påverka även andra politikområden, inklusive landsbygdspolitiken. I samband med implementeringen av de nya strukturfondsprogrammen betonar man bl.a. vikten av så kallad ”smart specialisering”, som syftar till att säkra en effektivare användning av offentliga medel och stimulera privata investeringar genom att regionerna satsar sina resurser på ett fåtal viktiga prioriteringar snarare än sprider ut investeringarna på olika områden och sektorer. Ett antal olika element som identifierats som viktiga för att lyckas med detta är bland annat tillämpningen av breda innovationsbegrepp, kritisk massa, regionala förankringsprocesser, bred involvering av olika aktörer, samt gränsöverskridande samverkan - mellan regioner, nivåer och sektorer.

En kortfattad analys av förutsättningarna för innovation inom det agro-industriella klustret på Åland presenteras, med utgångspunkt i makrofaktorer, regionala grundförutsättningar, förnyelseförmåga och marknadsförmåga. Där konstateras att Åland har vissa naturliga nackdelar i form av geografisk lokalisering och brister i infrastruktur, en liten befolkning med relativt låg andel högutbildade och begränsad tillgång till vissa typer av aktörer inom det regionala innovationssystemet. Samtidigt finns förutsättningar för fortsatt utveckling och innovation. Även om primärnäringarna på Åland bara utgör fyra procent av sysselsättningen och genererar ett förädlingsvärde (nettobidrag till Ålands BNP) på cirka 30 miljoner euro, så bildar de kärnan i ett större och ekonomiskt viktigare ”agro-industriellt” kluster. Det finns ett 15-tal mer betydande företag som förädlar, förpackar och distribuerar råvarorna, vilket genererar en sammanlagd bruttoförsäljning på i storleksordningen 140 miljoner euro. Samtidigt konstateras att det redan idag finns en hög grad av kreativitet och innovation inom det agro-industriella klustret på Åland. Det finns dessutom goda förutsättningar att vidareutveckla externa länkar till kompetens och marknader, eftersom man redan idag har en hög exportandel och omfattande extern samverkan vad gäller kompetensutveckling och import av ny teknik.

För genomförande av fördjupningsstudien valdes inledningsvis 21 relevanta projekt inom axlarna 1 och 3 ut genom telefonintervjuer med representanter för Landskapsregeringen. Ambitionen var att identifiera innovativa projekt av olika karaktär, snarare än att göra ett representativt urval. Genom intervjuer med projektägare konstaterades att det förekommit en rad olika typer av innovationer inom ramen för verksamheter kopplade till de olika projekten. I de flesta fall har det handlat om investeringar i

effektivare produktionsprocesser, men detta har i sin tur lagt grunden för andra typer av innovationer t.ex. bättre arbetsmiljö, effektivare energiförsörjning och nya produkter, förpackningar, organisatoriska lösningar eller distributionskanaler. I andra projekt har det handlat om utveckling av nya koncept inom turistsektorn, som ofta kombinerar fysiska produkter och tjänster, eller nya metoder för utveckling av företag.

Även om studien inte syftat till att kvantitativt mäta omfattningen av resultat och effekter av projekt som fått finansiering av LBU så tycks finansieringen ha bidragit till en rad olika typer av resultat och effekter – för deltagande aktörer, för samhället och för utvecklingen av branschen. Flertalet intervjuade menade att programmets påverkan på företagets utveckling på kort och lång sikt varit stor eller mycket stor. De flesta resultaten på kort sikt handlar om möjligheter till bättre lönsamhet och större omsättning genom ökad försäljningsvolym, högre priser samt minskade kostnader genom effektivisering. I några fall lyfter man även fram ökade möjligheter till finansiering från banker, tillfälle att resa och knyta kontakter med andra företag, kunder och kunskapsmiljöer, samt bättre förutsättningar för generationsväxling, för att sälja eller arrendera ut gården i framtiden. Några effekter med koppling till ambitionerna om regional tillväxt och utveckling på Åland har varit en viss ökad sysselsättning, direkt i företaget eller indirekt bland underleverantörer och råvaruproducenter, etablering av nya företag samt ökad tillväxt, företagsmässighet och konkurrenskraft i näringslivet, t.ex. genom erfarenhetsutbyte och effektiv rådgivning från stödjande organisationer. Flera intervjuade menar att projektet även haft en positiv inverkan på branschen, genom att bidra till en ökad framtidstro inom det större agro-industriella klustret eller turistnäringen på Åland. I intervjuerna identifieras också effekter som ligger väl i linje med ambitionerna inom landsbygdsutvecklingsprogrammet som helhet vad gäller t.ex. arbetsmiljö, djurhälsa, förbättrad miljö/energieffektivisering eller bevarande av öppna landskap.

Avslutningsvis presenteras några rekommendationer inför utformning av det framtida landsbygdsprogrammet:

- Utnyttja den lilla regionens unika förutsättningar för *bred involvering* och samverkan mellan aktörer inom olika sektorer (offentlig, akademisk, privat och ideell).
- Bygg vidare på regionens *starka förankring utanför regionen* för att löpande fånga upp utvecklingsinsatser utanför regionen, t.ex. genom studiebesök.
- Överväg möjligheterna att *bredda skrivningarna*, för att undvika uteslutning av innovativa projekt.
- Säkra att programmet inte bidrar till *konkurrenssnedvridning* genom att utesluta nya, innovativa projektförslag eller enbart stödja imitation.

- Överväg möjligheterna att se över regelsystemen för att kunna *använda LEADER* för att bättre nå ut i näringslivet på landsbygden.
- Se över villkor och regler för åtgärd 124 (*Samarbete om utveckling av nya produkter*) för att öka intresset för samverkansprojekt, t.ex. genom att finansiera en koordineringsfunktion.
- Underlätta möjligheterna till *omvärldsbevakning, utbildning och utvecklingsinsatser*, gärna i samverkan för att öka kontakter, stimulera erfarenhetsutbyte och uppmuntra samarbeten inom och mellan olika delbranscher.
- Överväg möjligheterna att differentiera stödet mellan gårdar som bedrivs som *huvud- eller bisyssla*.
- Fortsätt arbetet med att förenkla hanteringen och minska riskerna för att programmet ska upplevas som *byråkratiskt*, speciellt för mindre företag.

1. Introduktion

Ålands landsbygdsutvecklingsprogram 2007-2013 är ett av EU delfinansierat program för utveckling av Ålands landsbygd. Ansvarig för programmets utformning är Ålands landskapsregering, och för genomförande svarar landskapsregeringen och en lokal aktionsgrupp (LAG). Under senhösten 2009 fick Nordregio, i samverkan med Ålands Statistik och Utredningsbyrå (ÅSUB), i uppdrag att genomföra en löpande utvärdering av hur väl programåtgärder och genomförande, inklusive projekt, bidrar till måluppfyllelsen enligt strategi och program. I uppdraget ingår en halvtidsutvärdering av programutfall och resultat¹, en utvärdering i efterhand av programmets utvecklingseffekter och måluppfyllelse, samt en årlig avrapportering inför programmets kommunikation med EU.

Underlaget har utarbetats i samverkan mellan Nordregio och ÅSUB, där ÅSUB haft det huvudsakliga ansvaret för sammanställning av underlagsmaterial, analys och rapportförfattande avseende utvecklingen inom programområdet och det finansiella genomförandet av landsbygdsutvecklingsprogrammet.

I samråd med representanter för Landskapsregeringen konstaterades ett behov av att närmare analysera förutsättningarna för programmet att bidra till innovation och förnyelse på Åland. Motivet var att detta utgör en viktig del i utformningen av framtida program och är något som hittills fått relativt lite uppmärksamhet inom programmet. Nordregio har varit ansvarig för genomförandet av fördjupningsinsatsen, som bygger på en kombination av litteratursammanställningar, dokumentanalys samt intervjuer med representanter för landskapsregeringen och ett antal utvalda projekt inom axel 1 och 3.

Rapporten består av tre delar. Inledningsvis ges en presentation av nuläget och den senaste tidens utveckling inom programområdet. I kapitlet redogörs kort för befolkningsstruktur, arbetsmarknad och ekonomisk utveckling, för Åland generellt och specifikt för jordbruket. Därefter följer en kortfattad finansiell presentation av genomförandet av programmet, avseende beslut och utbetalningar inom olika åtgärder i de fyra axlar som utgör grunden för programmet. Avslutningsvis presenteras fördjupningsstudien med fokus på programmets resultat och förutsättningar avseende innovation och förnyelse.

---

¹ Se ÅSUB (2010), Halvtidsutvärdering Landsbygdsutvecklingsprogrammet för landskapet Åland, rapport 2010:7

2. Den senaste tidens utveckling inom programområdet

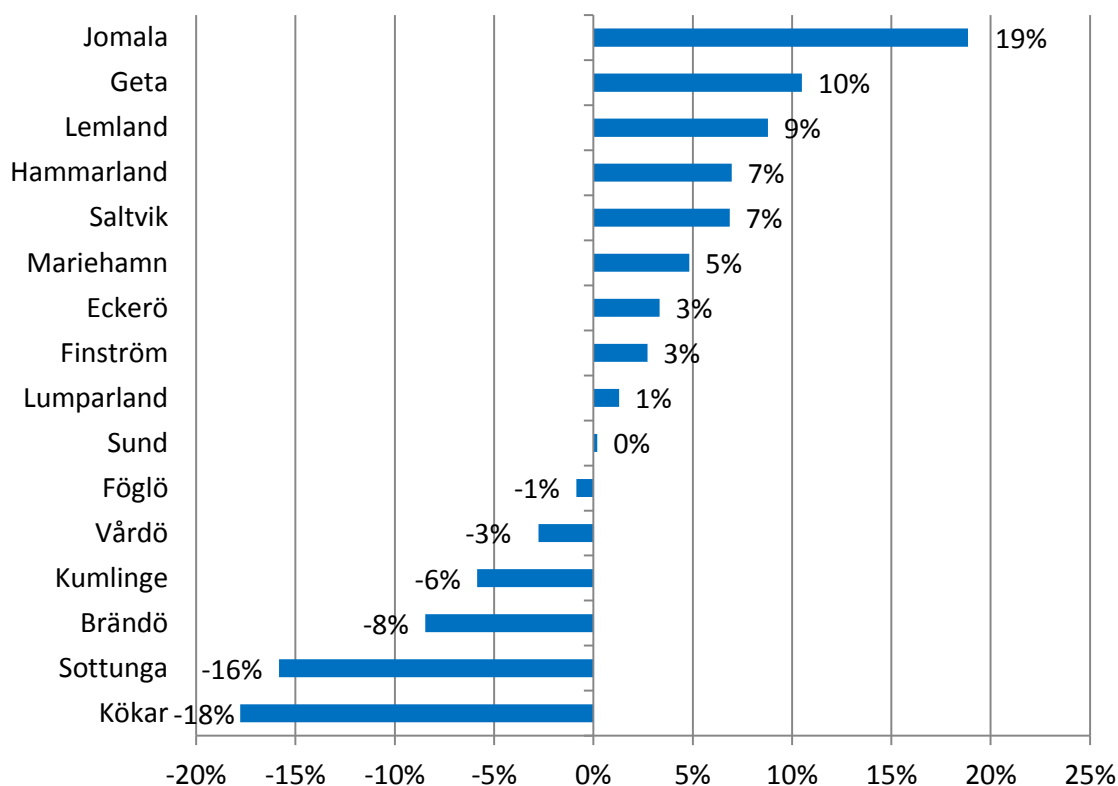
I det här kapitlet sammanfattas utvecklingen inom demografi och arbetsmarknad på Åland under programperioden och några av de framtida utmaningarna berörs. Även den ekonomiska utvecklingen och lantbrukets betydelse för ekonomin summeras. Tabellerna och diagrammen i kapitlet baseras på officiell statistik från ÅSUB om inte annat anges som källa.

2.1 Befolkningsstruktur och arbetsmarknad

Befolkningstillväxten har varit snabb under programperioden. Totalt ökade invånartalet med 1 579 personer, från 26 923 personer vid slutet av 2006 till 28 502 personer vid utgången av år 2012. Under 2012 steg dock folkmängden med endast 147 personer, vilket är betydligt mindre än 2011 års ökning på nästan 350 personer. Under 2000-talet har den årliga ökningen i medeltal varit 215 personer.

De regionala skillnaderna inom Åland är betydande. Från 2006 till 2012 har befolkningen minskat i samtliga sex skärgårdskommun, i två av dem med hela 18 respektive 16 procent (se figur nedan). Däremot har befolkningstillväxten varit starkt positiv i flera av landsbygdskommunerna. Det är främst kommunerna som ligger nära Mariehamn som har vuxit snabbt och i synnerhet Jomala. Dessutom uppvisar Geta en snabb befolkningstillväxt.

Figur 1. Befolkningsutvecklingen per kommun 2006-2012, procent

Följande tabell visar befolkningen senaste årsskifte efter kön och kommun. År 2012 minskade befolkningen i fem av sex skärgårdskommuner samt i tre landsbygdskommuner. Största befolkningsminskningen uppvisar skärgårdskommunerna Vårdö och Kumlinge, vars invånarantal minskade med 27 respektive 23 personer eller med cirka 6 procent. Den största tillväxten hade Jomala, vars invånarantal ökade med 106 personer eller 2,5 procent.

I slutet av år 2012 var 39,8 procent av Ålands befolkning bosatt i staden, 52,6 procent på den åländska landsbygden och 7,6 procent i skärgården. Endast tre kommuner, Mariehamn, Finström och Saltvik, hade fler kvinnor än män, medan övriga kommuner hade ett överskott av män. Särskilt markant var överskottet i skärgårdskommunerna, där det endast fanns 88 kvinnor på 100 män.

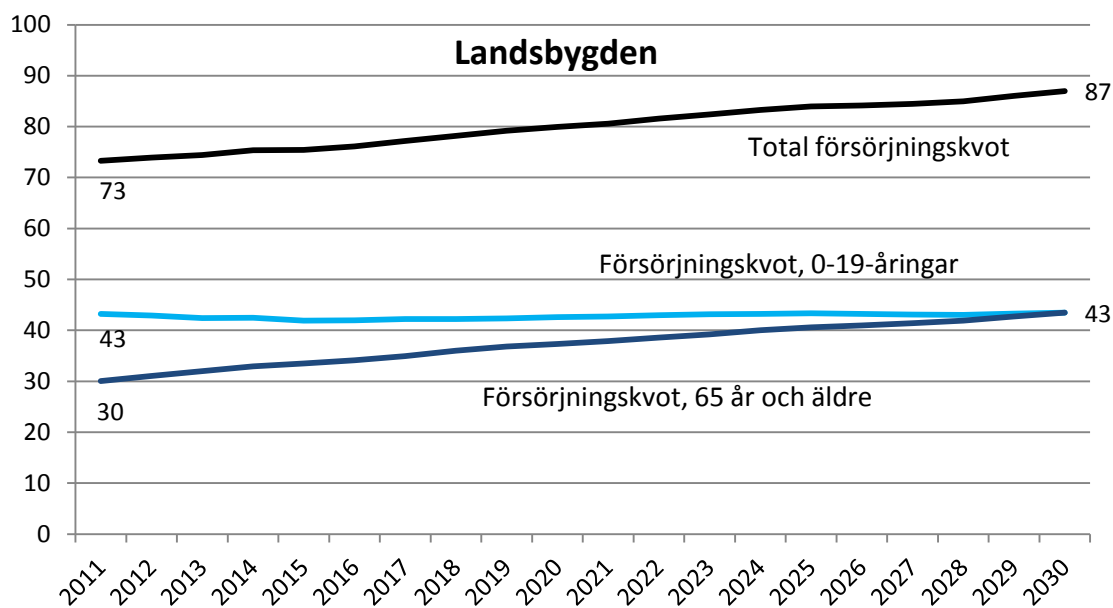
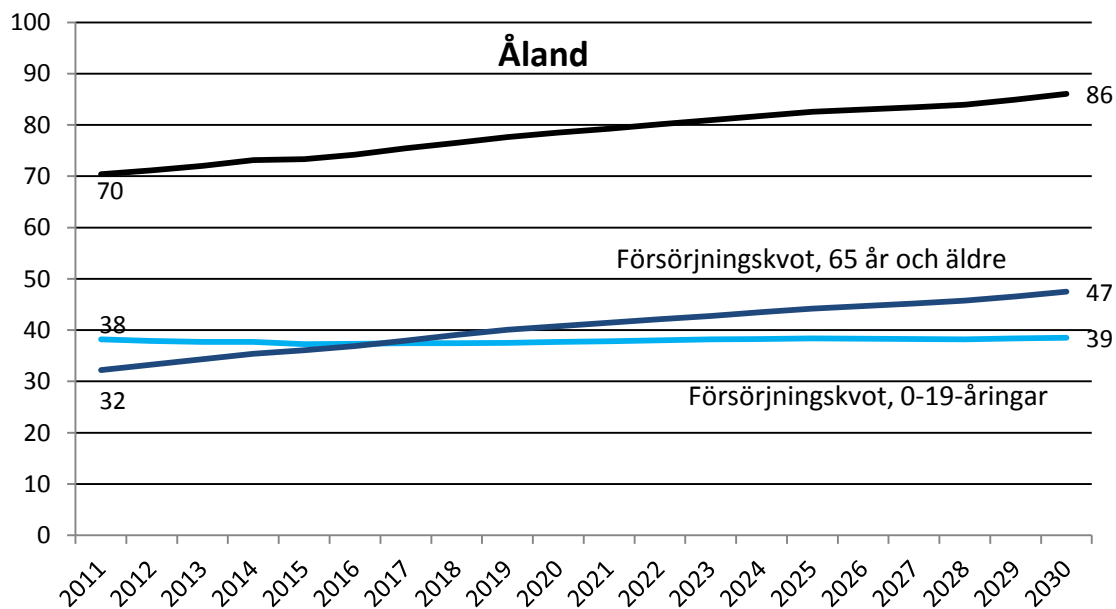
Tabell 1. Antal invånare efter kön och kommun 31.12.2012 samt förändring från 31.12.2011

Kommun	Antal invånare 31.12.2012			Kvinnor per 100 män	Andel av Ålands bef. %	Förändring 2011 - 2012	
	Totalt	Kvinnor	Män			Antal	Procent
Brändö	476	213	263	81	1,7	-4	-0,8
Eckerö	960	458	502	91	3,4	-18	-1,8
Finström	2 531	1 288	1 243	104	8,9	4	0,2
Föglö	578	276	302	91	2,0	1	0,2
Geta	495	233	262	89	1,7	3	0,6
Hammarland	1 522	747	775	96	5,3	-4	-0,3
Jomala	4 355	2 131	2 224	96	15,3	106	2,5
Kumlinge	338	159	179	89	1,2	-23	-6,4
Kökar	245	108	137	79	0,9	-4	-1,6
Lemland	1 883	909	974	93	6,6	23	1,2
Lumparland	392	191	201	95	1,4	-7	-1,8
Saltvik	1 823	913	910	100	6,4	13	0,7
Sottunga	101	49	52	94	0,4	-2	-1,9
Sund	1 035	501	534	94	3,6	3	0,3
Vårdö	422	204	218	94	1,5	-27	-6,0
Mariehamn	11 346	5 915	5 431	109	39,8	83	0,7
-Landsbygden	14 996	7 371	7 625	97	52,6	123	0,8
-Skärgården	2 160	1 009	1 151	88	7,6	-59	-2,7
Åland	28 502	14 295	14 207	101	100,0	147	0,5

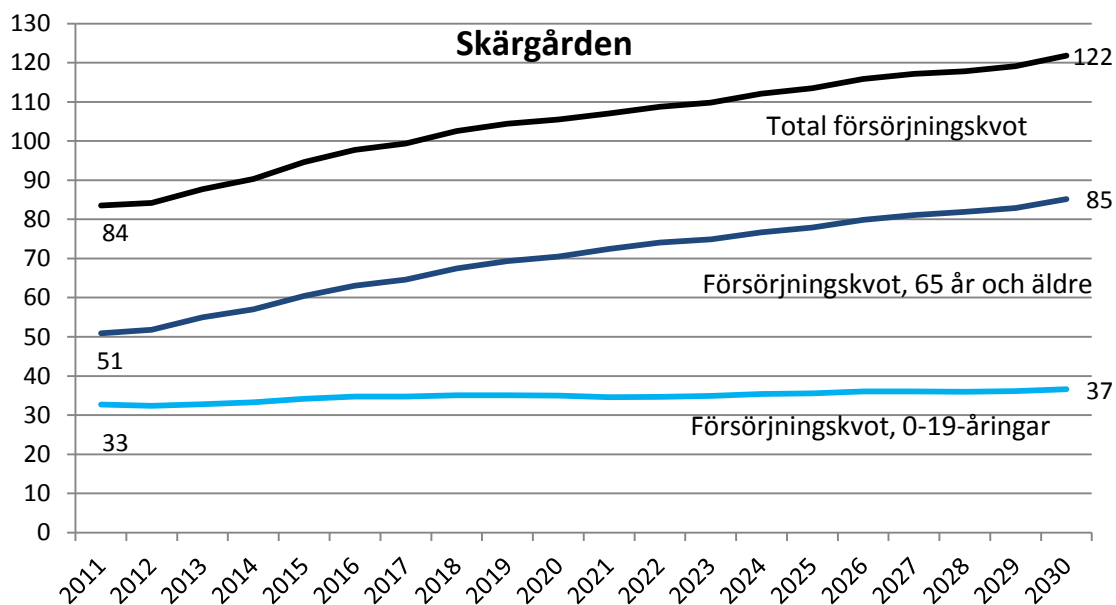
Även befolkningens åldersstruktur skiljer sig mellan programområdets regioner och kommuner. Den högsta andelen äldre, över 65 år, har skärgården, medan andelen barn och unga under 20 år är störst på landsbygden.

Det här får betydelse på längre sikt då den så kallade försörjningskvoten, som växer snabbt, ökar än snabbare i skärgården. Försörjningskvoten anger enkelt uttryckt andelen barn och äldre i relation till befolkning i arbetsför ålder. I diagrammen nedan presenteras utvecklingen av den del av försörjningskvoten som härrör dels från äldre, 65 år och äldre, dels från barn och unga under 20 år samt totalt.

Figur 2. Prognos av den demografiska försörjningskvoten 2011-2030² på Åland, på den åländska landsbygden och skärgården. Totalförsörjningskvot, andelar från äldre (65+ år) samt från barn och unga (under 20 år)

² Officiell statistik gällande år 2011 och Statistikcentralens befolkningsprognos åren 2012-2030.

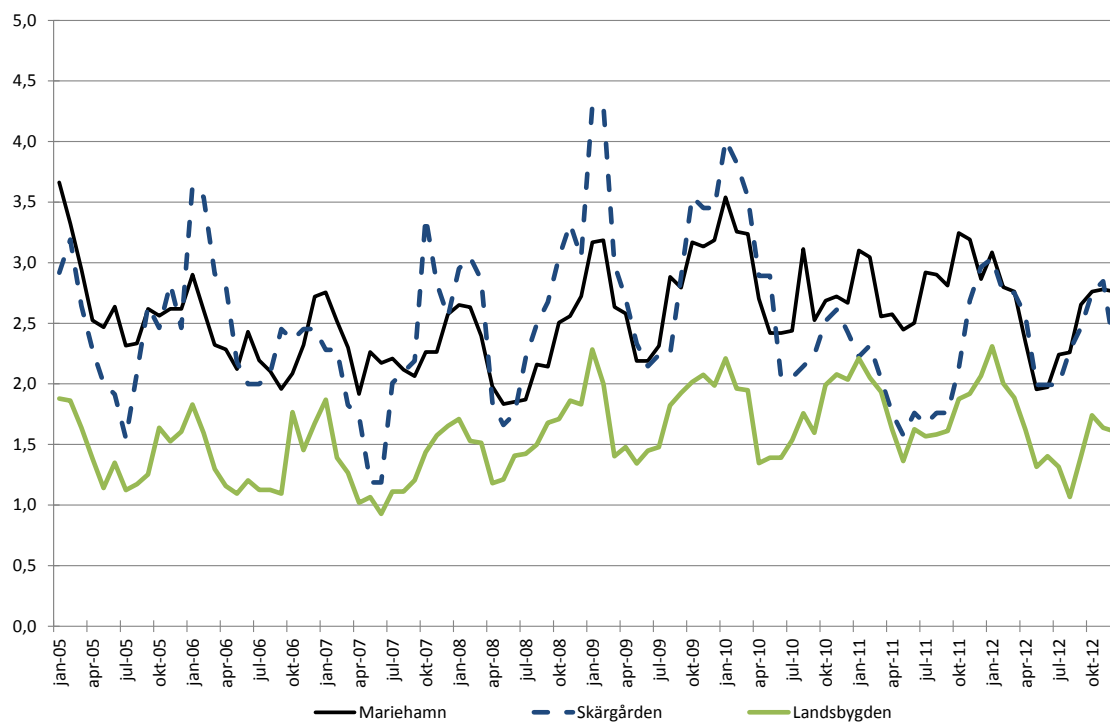

Enligt Statistikcentralens befolkningsprognos kommer försörjningskvoten för hela Åland att stiga från 70 år 2011 till 86 år 2030, vilket huvudsakligen beror på att andelen äldre ökar (se första figuren ovan). Även i landsbygdskommunerna beräknas den redan relativt höga försörjningskvoten för barn och unga vara stabil fram till år 2030, medan andelen äldre förväntas öka. I skärgårdskommunerna förväntas den totala försörjningskvoten att stiga ytterligare från 84 år 2011 till hela 122 under samma period. Detta beror främst på att andelen äldre förväntas öka.

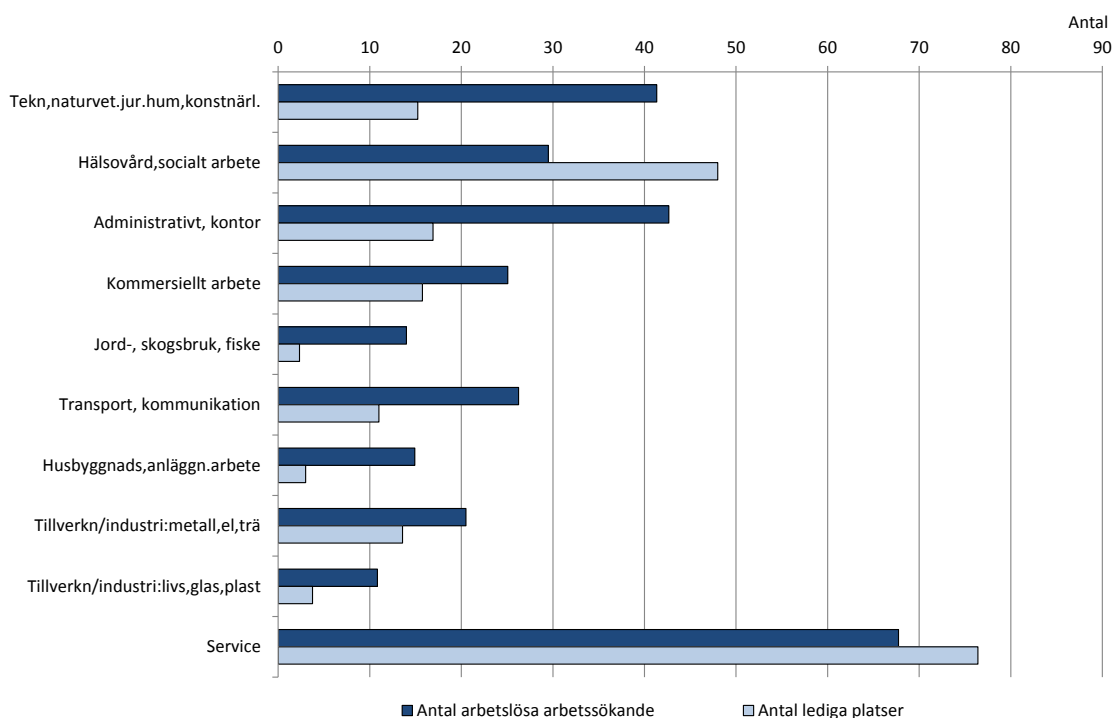
Att andelen äldre på Åland nu ökar kontinuerligt får betydelse för arbetsmarknaden och sysselsättningen. Den öppna arbetslösheten sjönk från 3,1 procent 2010 till 2,8 procent 2011, för att år 2012 åter stiga till 3,1 procent. Antalet öppet arbetslösa var under 2012 i snitt 442 personer. Även arbetslösheten bland ungdomar under 25 år steg under året, från 6,1 procent år 2011 till 7,0 procent, medan arbetslösheten bland personer som fyllt 55 år endast steg marginellt (från 2,4 till 2,5 procent) liksom långtidsarbetslösheten (från 0,6 till 0,7 procent). Arbetslösheten var fortsättningsvis lägre bland kvinnorna, 2,9 procent, jämfört med 3,3 för männen. Det genomsnittliga antalet lediga platser minskade under året med 10 stycken till 206.

En jämförelse mellan regionerna visar att arbetslösheten under det senaste året i snitt var högst i Mariehamn (3,9 procent) jämfört med 2,6 procent i skärgårdskommunerna och på landsbygden. Arbetslösheten steg 2012 i Mariehamn och i landsbygdskommunerna, medan den sjönk något i skärgården. Bland de enskilda kommunerna var arbetslösheten fortsättningsvis högst i Eckerö (4,4 procent), medan Kumlinge hade den lägsta arbetslöshetsgraden (1,5 procent) 2012.

Figur 3. Utvecklingen av den öppna arbetslösheten per region 2005-2012, procent

Arbetslösheten och tillgången på lediga platser varierar mellan olika branscher och yrkesområden inom programområdet. Under 2012 var antalet lediga platser i snitt större än antalet arbetslösa arbetssökande inom endast två yrkesområden: inom service och inom hälsovård och socialt arbete (se figuren nedan).

Figur 4. Antal öppet arbetslösa arbetssökande och lediga platser efter yrkesområde år 2012

Inom området jord-, skogsbruk och fiske har antalet arbetslösa i snitt legat runt 14 personer och antalet lediga platser runt 2 stycken sedan år 2009. År 2008 var både antalet arbetslösa och antalet lediga platser 8 inom området.

Den årliga arbetsmarknadsbarometern som ÅSUB utarbetar³ visar också att det samlade nyrekryteringsbehovet (nyrekrytering och ersättande rekrytering) i förhållande till det totala antalet arbetsplatser fortsättningsvis är som lägst inom primärnäringarna och den till dessa näringar nära anknutna livsmedelsindustrin.

2.2 Utvecklingen av den åländska ekonomin och lantbrukets ekonomiska betydelse

Den allmänna utvecklingen inom den åländska ekonomin präglas av nedgången inom världsekonomin. Även om vissa tecken på ljusning finns, så består oron. Enligt ÅSUBs preliminära kalkyler beräknas BNP-tillväxten år 2011 och 2012 ha varit negativ. Den preliminära pronosen för 2013 är dock svagt positiv. Orsakerna till den svaga makroekonomiska utvecklingen är flera: den allmänna inverkan av eurokrisen, uppgången i oljepriset och en relativt hög inflation. Dessutom har några av de största åländska företagen inom transport- och finanssektorerna fått lönsamhetsproblem.

³ ÅSUB Rapport 2012:2, Arbetsmarknadsbarometern 2012.

År 2010⁴ växte BNP med cirka 1,4 procent, vilket är en relativt blygsam tillväxt jämfört med 2009-års återhämtning (6,2 procent). Mätt i fasta priser (2010-års penningvärde) var 2010-års BNP (1 172,2 miljoner euro) fortfarande lägre än under år 2007 (1 211,6 miljoner euro år).⁵

Förädlingsvärdet inom primärnäringsarna uppgick år 2010 till 28,2 miljoner euro. Primärnäringsarnas andel av 2010-års bruttonationalprodukt till baspris var 2,6 procent jämfört med 2,5 procent år 2006.

I slutet av år 2012 fanns det 2 407 företag på Åland. Flest företag fanns inom branscherna handel och hotellverksamhet, finans- och fastighetsverksamhet samt inom byggbranschen (se *Figur 12*). I tabellen nedan kan vi se utvecklingen av antalet nya och nedlagda företag.

Tabell 2. Antal nya och nedlagda företag per bransch 2006-2011 samt förändring

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Förändring 2006-2011
Nya företag							
Primärnäringsar	6	7	7	5	7	15	150%
Industri	14	16	11	17	7	12	-14%
Byggnadsverksamhet	26	48	32	27	23	31	19%
Handel	38	45	42	41	41	25	-34%
Transport och magasinering	8	16	14	10	7	12	50%
Hotell- och restaurangverksamhet	12	18	20	16	23	19	58%
Informations- och kommunikationsverksamhet	10	18	14	7	13	6	-40%
Finansiell verksamhet	3	5	5	6	2	4	33%
Företagstjänster	48	62	48	33	64	47	-2%
Personliga tjänster	40	28	50	27	33	27	-33%
Totalt	205	263	243	189	220	198	-3%
Nedlagda företag							
Primärnäringsar	8	8	4	6	5	4	-50%
Industri	8	15	10	11	4	8	0%
Byggnadsverksamhet	18	20	19	23	21	16	-11%
Handel	36	32	37	35	30	26	-28%
Transport och magasinering	14	10	17	11	3	7	-50%
Hotell- och restaurangverksamhet	18	12	19	15	8	12	-33%
Informations- och kommunikationsverksamhet	5	7	5	6	6	1	-80%
Finansiell verksamhet	2	2	3	3	2	0	-100%
Företagstjänster	25	31	41	26	21	27	8%
Personliga tjänster	24	24	27	23	11	13	-46%
Totalt	158	161	182	159	111	114	-28%
Netto	47	102	61	30	109	84	79%

Under perioden 2006-2011 var antalet nystartade företag som flest år 2007 då hela 263 företag startade, medan antalet nedlagda företag var som flest 2008 då 182 företag lades ned.

⁴ Uppgifterna baseras på slutförd beskattning varför det är närmare 2 års eftersläpning av data vid publicering.

⁵ År 2006 var BNP (2010-års penningvärde) 1.156,5 miljoner euro.

År 2011 startade 198 nya företag, medan 114 lades ner, nettot blev ett tillskott av 84 företag. Dynamiken var störst inom branschen företagstjänster följt av byggbranschen, branschen för personliga tjänster och handel, där det startades flest företag samtidigt som flest företag lades ned. En närmare titt på antalet nystartade och nedlagda företag inom primärnäringarna visar att 15 nya företag startade 2011 (6 nya 2006), medan endast 4 lades (8 nedlagda år 2006), d.v.s. ett nettotillskott av 11 företag.

Konjunktursituationen inom jordbruksnäringen ser relativt oförändrad ut från tidigare år. Efterfrågan på inhemska livsmedelsprodukter är relativt stark, men billig import styr priset och branschen har en svag prisutveckling. Samtidigt pressar höga kostnader inom företagen resultaten och lönsamheten inom näringen. Behovet att utveckla konkurrenskraften är stor och det finns en relativt stor investeringsvilja hos många lantbruksföretag. Investeringarna styrs dock mycket av tillgången på offentlig finansiering, vilken de senaste åren begränsats på grund av läget inom den offentliga ekonomin. Trots detta planeras och har det genomförts flera större satsningar främst inom mjölkproduktion och äppelodling, som vittnar om framtidstro inom branschen.

På grund av att ”lagstiftningspaketet” inför den nya programperioden 2014-2020 ännu inte är beslutad på EU-nivå, är lantbrukarnas verksamhetsförutsättningar för de kommande sju åren än så länge inte helt klarlagda. Den utdragna processen och den sena tidtabellen kommer förmodligen att innebära att större delen av reformpaketet omfattande programperioden 2014-2020 kommer att implementeras ett år senare dvs. 2015 och under 2014 kommer de befintliga systemen att gälla. Landskapsregeringens målsättning är trots den sena tidtabellen att kunna ha ett förslag till landsbygdsutvecklingsprogram färdigt för en offentlig remiss till början av sommaren.

En närmare titt på den åländska arbetsmarknaden visar att antalet sysselsatta personer bosatta på Åland den 31.12.2010⁶ i stort sett var oförändrat jämfört med året innan och uppgick till 13 686 personer.⁷ Trots en befolkningsökning med 273 personer 2010 ökade alltså inte sysselsättningen, vilket bland annat kan förklaras med ökad arbetslöshet och ökat antal pensionsavgångar. Antalet sysselsatta minskade 2010 i Mariehamn (-94 sysselsatta) och skärgården (-5), medan de ökade på landsbygden (+98 sysselsatta).

Den åländska kommun som hade störst antal sysselsatta var Mariehamn (5.522 personer), medan det regionalt sett fanns flest sysselsatta på landsbygden (7.162 personer). I skärgården fanns 1.002 sysselsatta personer.

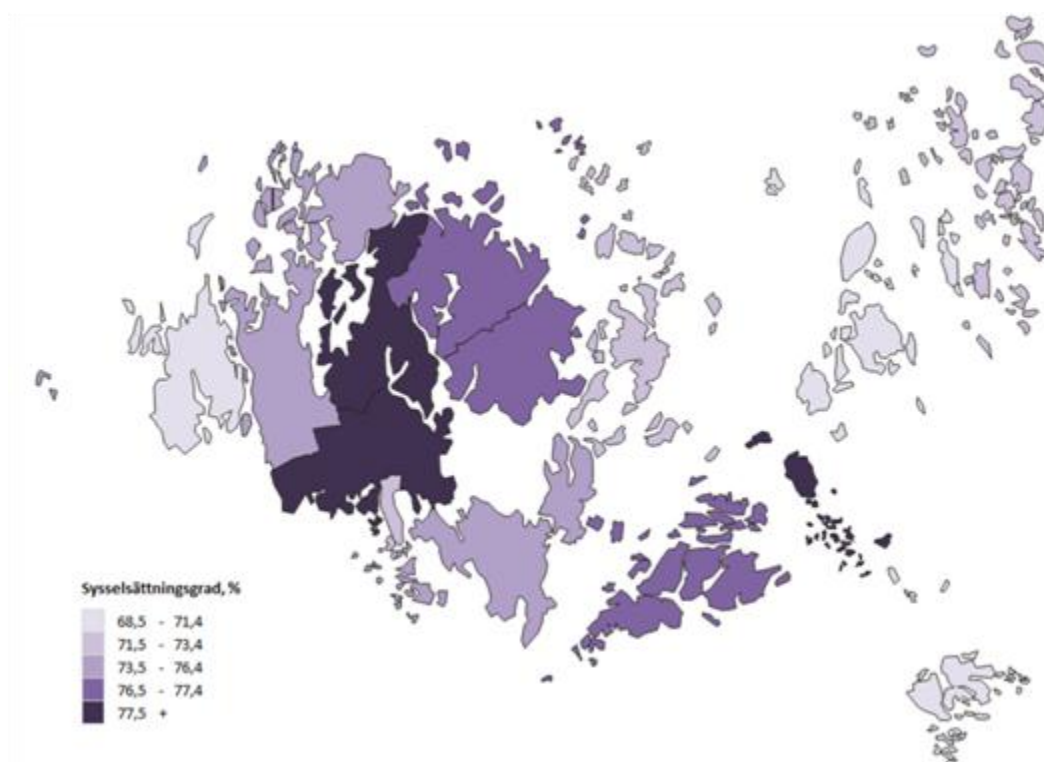
⁶ År 2010 är senast tillgängliga uppgift p g a sysselsättningsstatistiken baseras på uppgifter från register som samkörs, bland annat register över beskattningen.

⁷ Från år 2007 till 2010 har antalet sysselsatta personer som bor på Åland ökat med 122.

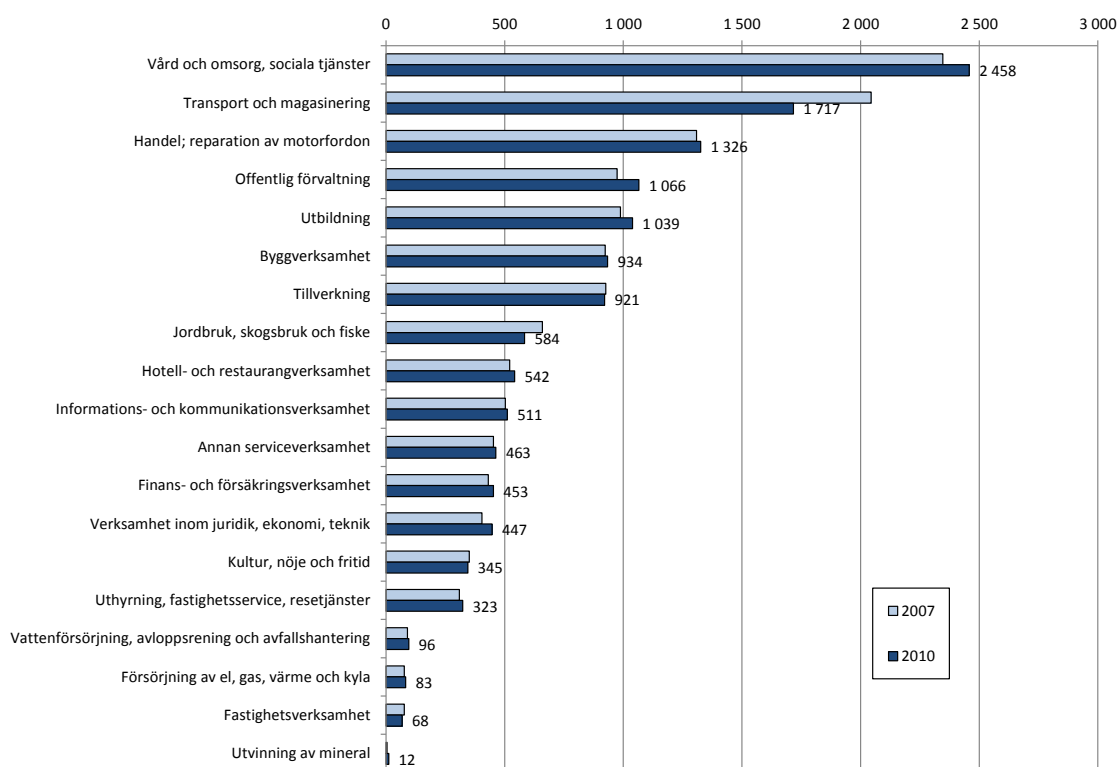
Kartan nedan visar sysselsättningsgraden i de åländska kommunerna. Sysselsättningsgraden beräknas som de sysselsattas andel av den 16-64 åriga befolkningen. År 2010 var sysselsättningsgraden på Åland 75,1 procent (77,0 procent för kvinnor och 73,1 procent för män). Regionalt sett var sysselsättningsgraden högst på landsbygden (76,8 procent), lägst i skärgården (72,9 procent) och 73,3 procent i Mariehamn.

Figur 5. Sysselsättningsgraden efter kommun 31.12.2010, procent

De branscher som sysselsatte flest personer var vård och omsorg, sociala tjänster följt av transport och magasinering och handel (se figuren nedan). Primärnäringarna sysselsatte år 2010 584 personer eller 4,3 procent av alla sysselsatta, vilket innebär en minskning med 75 personer från år 2007.

Övriga branscher där antalet sysselsatta minskade mellan åren 2007 och 2010 är transport och magasinering (-327 sysselsatta), tillverkning (-5 sysselsatta) samt kultur, nöje och fritid (-6 sysselsatta). Inom transportbranschen slår de strukturella förändringarna med flaggbyten inom sjöfartssektorn på sysselsättningsstatistiken. Vård och omsorg samt offentlig förvaltning var de sektorer som växte mest från år 2007 till 2010 (+111 respektive + 92 sysselsatta).

Figur 6. Antal sysselsatta efter bransch 2007 och 2010⁸

Av de sysselsatta inom primärnäringarna var 513 aktiva inom lantbruket, vilket motsvarar 3,7 procent av de sysselsatta. Hela 70 procent av de sysselsatta inom jord- och skogsbruket var män och 30 procent kvinnor.

Statistik från Tike, Jord- och skogsbruksministeriets informationscentral, belyser åldersstrukturen bland jordbrukarna på de privata gårdarna. De åländska jordbrukarna har den högsta medelåldern av alla regioner i landet. Medelåldern bland de åländska jordbrukarna var år 2011 52,7 år jämfört med 50,9 år för hela Finland. Endast 12,8 procent av de åländska jordbrukarna är under 40 år, medan 30,5 procent är 60 år eller äldre. För hela landet är motsvarande andelar 16,4 procent under 40 år och 23,8 procent som är 60 år eller äldre. Trenden är att andelen äldre jordbrukare ökar medan andelen yngre minskar.

⁸ P g a näringsgrensindelningen har förnyats är det inte möjligt att jämföra per bransch med tidigare år.

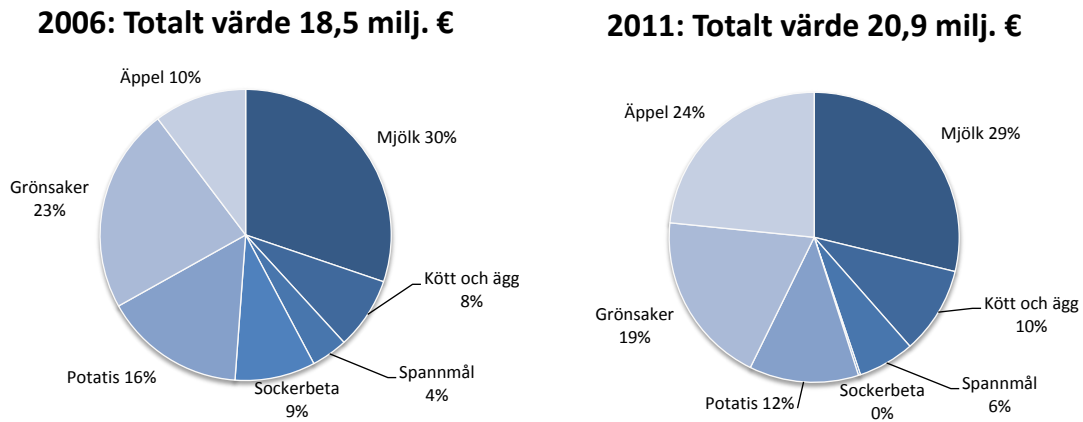
Tabell 3. Antal jordbrukare på gårdar i privat ägoförhållande enligt jordbrukarens ålder 2011

	Åland	Åland	Hela Finland	Hela Finland
	Antal	Andel	Antal	Andel
-24	1	0,2%	354	0,7%
25-29	9	1,8%	1 372	2,5%
30-34	16	3,3%	2 890	5,3%
35-39	37	7,5%	4 300	7,9%
40-44	52	10,6%	6 303	11,6%
45-49	86	17,5%	8 553	15,7%
50-54	75	15,2%	8 935	16,4%
55-59	66	13,4%	8 703	16,0%
60-64	80	16,3%	7 698	14,2%
65-	70	14,2%	5 241	9,6%
Totalt	492	100,0%	54 349	100,0%

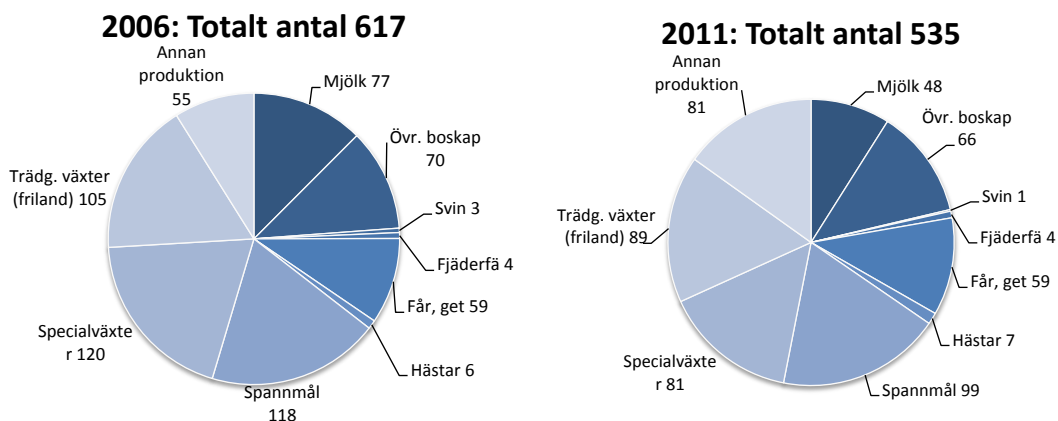
Källa: Tike (Jord- och skogsbruksministeriets informationstjänstcentral år 2012, Lantbruksregister 2011)

När det gäller utvecklingen av produktionen, markanvändningen och antalet jordbrukslägenheter totalt för Åland finns officiell statistik endast tillgänglig fram till år 2011. Vi presenterar sålunda uppgifter från den officiella statistiken för att ge en bild av helhetsutvecklingen inom programområdet år 2011 jämfört med året innan programperioden inleddes.

Om vi inledningsvis jämför bruttointäkterna från lantbrukets olika produktgrupper, så kan vi se att värdet totalt steg med nästan 2,4 miljoner euro i löpande priser från 2006 till 2011 (se figurerna nedan). Bruttointäkterna har ökat mest inom äppelodlingen, med nästan 3 miljoner euro (+156 procent). Även intäkterna från spannmålsproduktion och från produktion av kött och ägg samt mjölk har ökat, medan intäkterna från sockerbetor har sjunkit mest både absolut och relativt sett (-97 procent).

Figur 7. Bruttointäkter för lantbrukets produkter 2006 och 2011

En jämförelse med utvecklingen av antalet jordbrukslägenheter efter huvudproduktionsinriktning visar att trots att produktionsvärdet stigit inom flera produktgrupper har antalet gårdar minskat mellan åren 2006 och 2011. Bruttointäkterna från mjölkproduktionen har stigit med 8 procent trots att antalet mjölkgårdar minskat från 77 till 48. Även antalet jordbrukslägenheter som odlar specialväxter har minskat betydligt, med hela 39 jordbrukslägenheter, endast inom kategorin ”annan produktion” har antalet jordbrukslägenheter ökat (+26 stycken). Totalt sett har antalet jordbrukslägenheter minskat från 617 år 2006 till 535 stycken år 2011 (-82 lägenheter). Medelarealen för de åländska jordbrukslägenheterna har samtidigt stigit från 23,4 hektar år 2006 till 26,1 hektar 2011, en ökning med 11,5 procent, vilket tydliggör trenden mot allt färre och större gårdar.

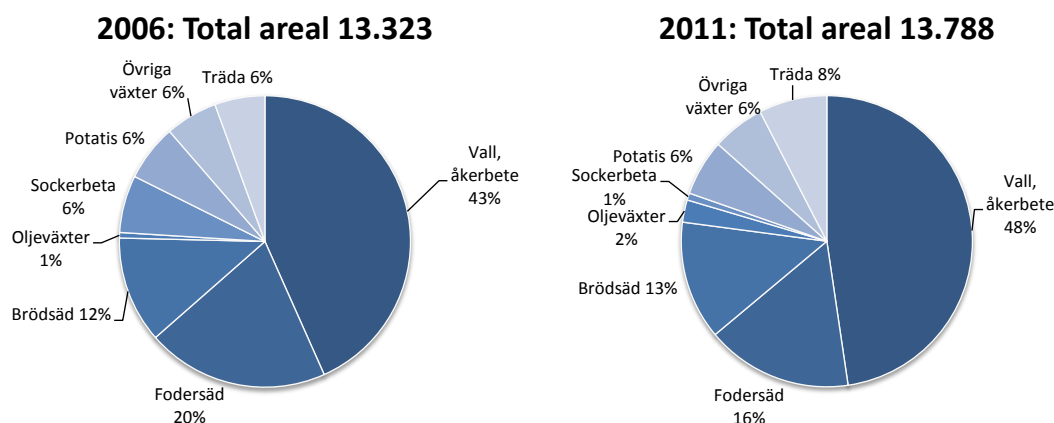
Figur 8. Jordbrukslägenheter efter huvudproduktionsinriktning 2006 och 2011

Källa: Jord- och skogsbruksministeriet

Om vi tittar på användningen av åkerarealen kan vi även se att den totala arealen ökat med 465 hektar från 2006 till 2011. Åkerarealen som används för vall och åkerbete har ökat med hela 800 hektar (+14 procent), arealen för oljeväxter med 260 hektar (+321 procent) och brödsäd med 240 hektar (+15 procent). Därtill har åkerareal i träda vuxit med drygt 300 hektar eller 40 procent. Däremot har arealen åkermark som används för fodersäd minskat med 450 hektar (-17 procent) och för sockerbeta med hela 740 hektar (-87 procent).

Sammantaget användes cirka 29 procent av åkerarealen för direkt livsmedelsproduktion år 2011, vilket är nästan två procentenheter mindre än 2006. Däremot har andelen åkerareal som används till träda ökat med 2 procentenheter från år 2006 till 2011. Både år 2006 och 2011 användes 64 procent av åkerarealen för odling av fodersäd, vall eller som åkerbete för animalieproduktion.

Figur 9. Användning av den åländska åkerarealen 2006 och 2011, hektar

Källa: Jord- och skogsbruksministeriet

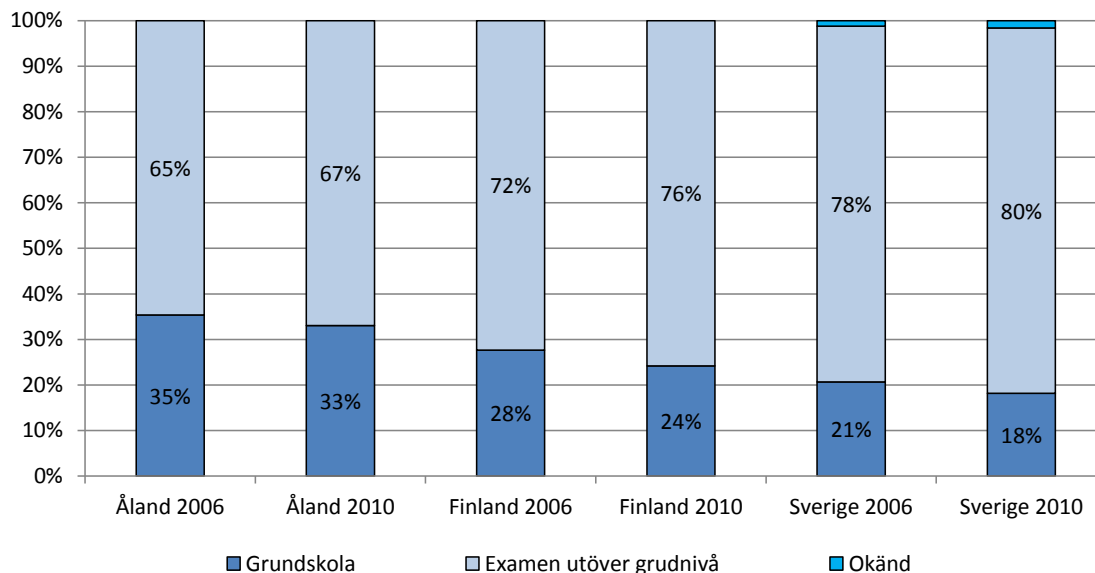
Den samlade andelen åkermark som odlades ekologiskt, inklusive den mark som var i övergång till ekologisk produktion, har under perioden från 2006 till 2011 ökat från 20,8 procent till 25,2 procent. År 2006 odlades sammantaget 2 910 hektar ekologiskt varav 1 036 hektar i övergång till ekologisk produktion. År 2011 hade den totala arealen ökat till 3 473 hektar varav 364 hektar utgjorde åkermark under övergång till produktion av ekologiska grödor.

2.3 Utbildningsnivå och sysselsättning på Åland jämfört med Finland och Sverige

I detta avsnitt jämförs den genomsnittliga utbildningsnivån på Åland med nivån i Finland och Sverige. Andelen ålänningar i åldern 25-74 som har uppnått en examen

utöver grundnivå⁹ har ökat en aning, men ligger fortsättningsvis på en låg nivå (se figuren nedan).

Figur 10. Uppnådd utbildningsnivå 2006 och 2010 bland personer i åldern 25-74

Källa: Nordisk statistisk årsbok 2012 (databas)

I Sverige hade 2010 hela 80 procent av 25–74-åringarna en utbildningsnivå högre än grundskolenivå jämfört med 76 procent i Finland och 67 procent på Åland. Däremot hade hela 35 procent av 25–74-åringarna i Finland samma år en högskoleutbildning, jämfört med 30 procent i Sverige.¹⁰

I figuren nedan ser vi motsvarande uppgifter som i figuren ovan, men då gällande andelen 15–74-åringar och deras utbildningsnivå per kön.

⁹ Vi har valt att slå ihop utbildningsnivåerna *gymnasium och yrkesutbildning* och *universitet och högskola*, eftersom uppgifterna om ålänningarnas utländska examina är bristfälliga, vilket leder till att statistiken visar utbildningsnivåer som är lägre än de verkliga. En relativt stor andel av ålänningarna har nämligen en examen från Sverige, som ofta inte finns med i de finska registren.

¹⁰ I undersökningen *Det framtida behovet av utbildning på Åland* (Rapport 2006:2) uppskattas de högskoleutbildades andel av 25-60-åringarna till 17 procent, de med utbildning på institutnivå till 16 procent (sammanlagt till 33 procent), de med gymnasie- och grundläggande yrkesutbildning till 50 % samt de med grundnivå till 11 procent (6 procent är okända) enligt Statistikcentralens koder för utbildningsnivåer, vilka inte helt överensstämmer med ISCEDs koder som används i den nordiska statistiska årsboken.

Tabell 4. Uppnådd utbildningsnivå 2006 och 2010 bland personer i åldern 15-74 år efter kön

		2006			2010		
		Total	Män	Kvinnor	Total	Män	Kvinnor
Åland	Grundskola	40%	41%	38%	37%	39%	35%
Åland	Examen utöver grundnivå	60%	59%	62%	63%	61%	65%
Finland	Grundskola	32%	34%	30%	29%	31%	27%
Finland	Examen utöver grundnivå	68%	66%	70%	71%	69%	73%
Sverige	Grundskola	24%	26%	22%	22%	24%	20%
Sverige	Examen utöver grundnivå	74%	73%	76%	76%	74%	78%
Sverige	Okänd	2%	2%	2%	2%	2%	2%

Källa: Nordisk statistisk årsbok 2012 (databas)

Generellt sett uppvisar kvinnorna en högre utbildningsnivå. År 2010 hade 65 procent av de åländska kvinnorna i åldern 15-74 år en examen utöver grundnivå jämfört med 61 procent av de åländska männen. Motsvarande andel av de finländska kvinnorna var 73 procent jämfört med 69 procent av de finländska männen. I Sverige hade 78 procent av de svenska kvinnorna en utbildningsnivå högre än grundskolenivå jämfört med 74 procent av de svenska männen.

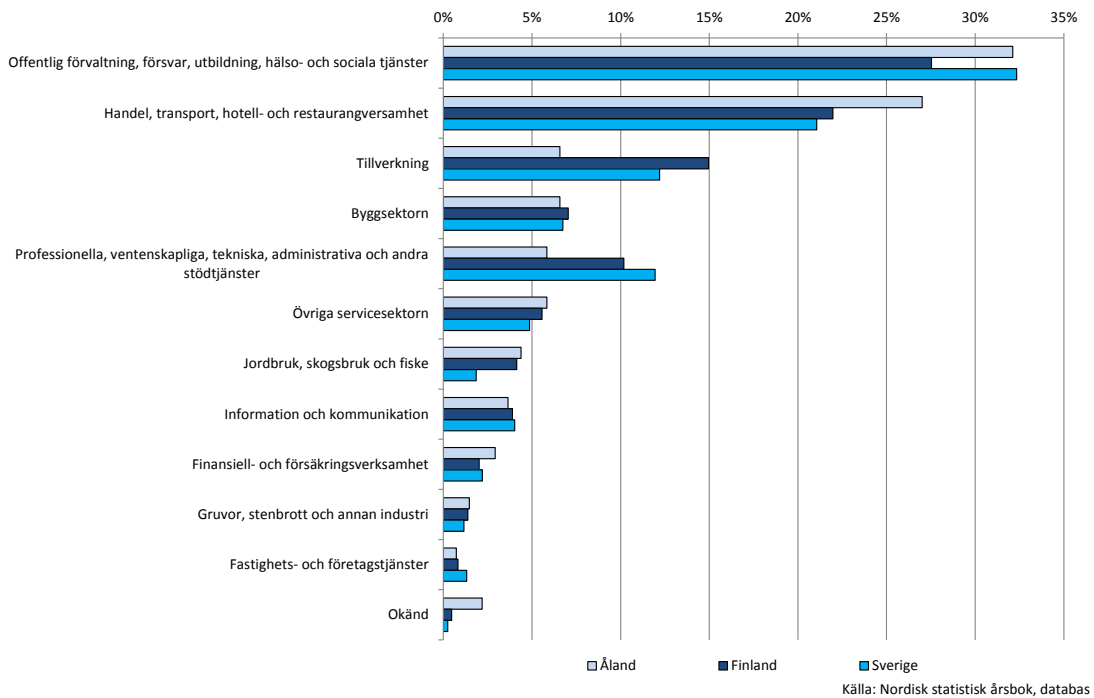
Om vi tittar närmare på andelen kvinnor och män i Finland och Sverige¹¹ som har en högskoleexamen kan vi se att mönstret går igen. 34 procent av de finländska kvinnorna i åldersgruppen hade en högskoleexamen jämfört med 25 procent av de finländska männen. Även i Sverige hade en större andel kvinnor högskoleexamen (30 procent) jämfört med de svenska männen (22 procent).

På Åland hade 13 027 personer (15-74 år) en examen utöver grundnivå, av vilka 51 procent var kvinnor. Även i Finland och Sverige var drygt hälften av de med examen utöver grundnivå kvinnor, medan runt 57 procent av de högskoleutbildade var kvinnor.

Förutom utbildningsnivå har vi jämfört Sveriges, Finlands och Ålands sysselsättningsuppgifter per näringsgren. De nordiska länderna har gått från att vara jordbruksekonomier och industrisamhällen till att domineras av en stor tjänstesektor. Den *offentliga sektorn* är den största sysselsättningssektorn med drygt 30 procent av alla anställda på Åland och i Sverige (se figuren nedan). Sektorn med näst mest anställda är *handel, transport, hotell- och restaurang* med cirka 27 procent av de anställda ålänningarna. Detta utgör en större andel av sysselsättningen än i Sverige och Finland.

¹¹ Vi har valt att inte heller här presentera uppgifter om andelen ålänningar med högskoleexamen, eftersom uppgifterna är bristfälliga.

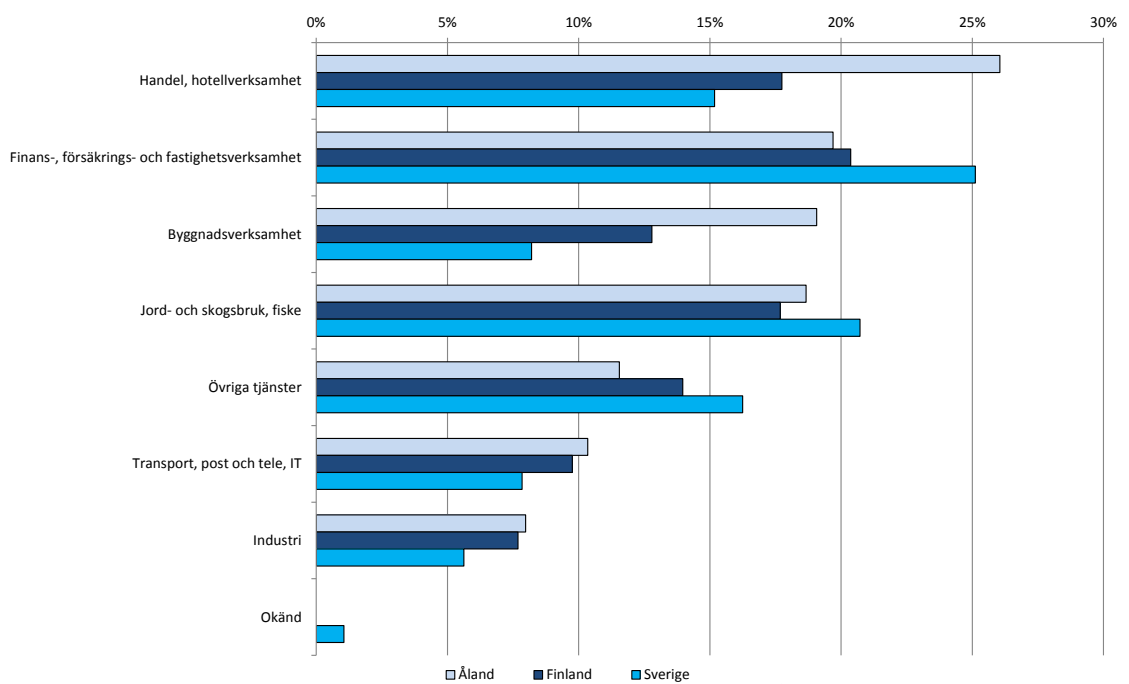
Figur 11. Sysselsatta efter näringsgren 1.1.2010 på Åland, i Finland och Sverige, procent

Däremot tillhör endast 7 procent av de sysselsatta ålänningarna *tillverkningssektorn*, jämfört med 15 procent av de sysselsatta finländarna. En annan näringsgren med relativt få sysselsatta ålänningar är *professionella, vetenskapliga, tekniska, administrativa och andra stödtjänster*, 6 procent av de sysselsatta ålänningarna jämfört med 12 procent av svenskarna.

Figur 12. Andelen företag efter näringsgren på Åland (31.12.2012), i Finland (2010) och Sverige (2009), procent¹²

På Åland fanns i slutet av år 2012 flest företag inom branscherna handel och hotell (26 procent), finans- försäkrings- och fastighetsverksamhet (knappt 20 procent) samt inom byggnadsverksamheten (19 procent). Åland utmärkte sig mot Sverige och Finland genom en betydligt större andel företag inom handel och hotell respektive byggverksamhet. I de övriga länderna var däremot andelen företag verksamma inom finans-, försäkrings- och fastighetsbranschen samt inom övriga tjänster högre, framför allt i Sverige.

På Åland var drygt 10 procent av företagen verksamma inom branschen transport, post och tele samt IT, vilket var något högre än Finland med knappt 10 och Sverige med 8 procent av företagen. Andel företag inom jord- och skogsbruk, samt fiske, varierade mellan 18-20 procent mellan länderna.

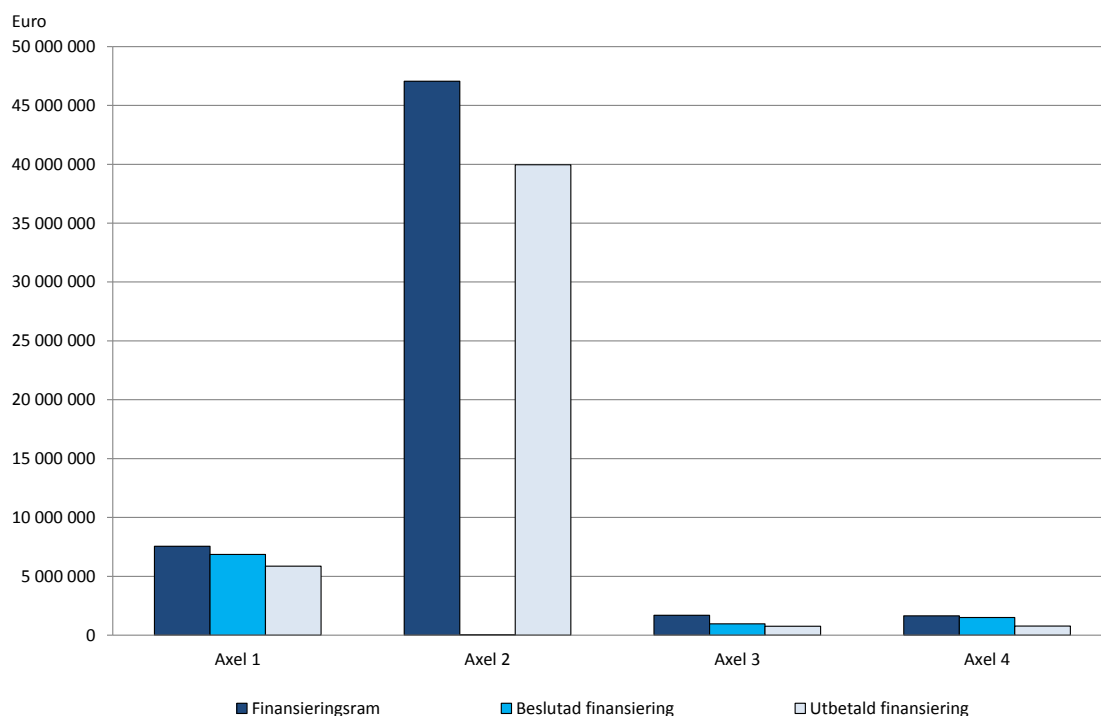
¹² Inklusivt de åländska och finska lantbruksföretagen.

3. Programmets finansiella genomförande

Den offentliga finansieringsramen för Landsbygdsutvecklingsprogrammets fyra axlar är cirka 58 miljoner euro, varav knappt 7,6 miljoner (13 %) går till åtgärder inom axel 1 *Förbättra konkurrenskraften inom jord- och skogsbruket*, nästan 47,1 miljoner (81 %) går till axel 2 *Att förbättra miljön och landsbygden*, medan endast 1,7 respektive 1,6 miljoner euro (3 % vardera) går till axel 3 *Livskvalitet och diversifierad ekonomi på landsbygden* och axel 4 *Genomförande av LEADER-dimensionen*. Utöver dessa 58 miljoner finns 1,3 miljoner reserverade för tekniskt stöd för programmets genomförande.

Den övergripande bilden av Landsbygdsutvecklingsprogrammets genomförande är att intresset för programmet varit stort, men att genomförandegraden fortfarande varierar mellan de olika åtgärderna och axlarna. Till exempel inom axel 2 och 3 finns vardera en åtgärd där efterfrågan på projektfinansiering varit svag. I diagrammet nedan sammanfattas den offentliga finansieringsramen, beslutad samt utbetald offentlig finansiering för programmets fyra axlar per den 31.12.2012.

Figur 13. Finansieringsram, beslutad¹³ och utbetald offentlig finansiering för åtgärder inom programmets samtliga axlar 2007-2012, 31.12.2012, Källa: Landskapsregeringen

Under 2012 fattades beslut om drygt en miljon euro och 7,9 miljoner euro betalades ut för programmets samtliga axlar inklusive tekniskt stöd. Programmets sammanlagda utgifter 2007-2012 uppgår till 48,3 miljoner euro, vilket utgör drygt 80 procent av programmets ram för offentlig finansiering om sammantaget 59,2 miljoner euro (inkl. tekniskt stöd för genomförandet). När ett år av programmet återstår finns cirka 10,9 miljoner euro kvar att betala ut.

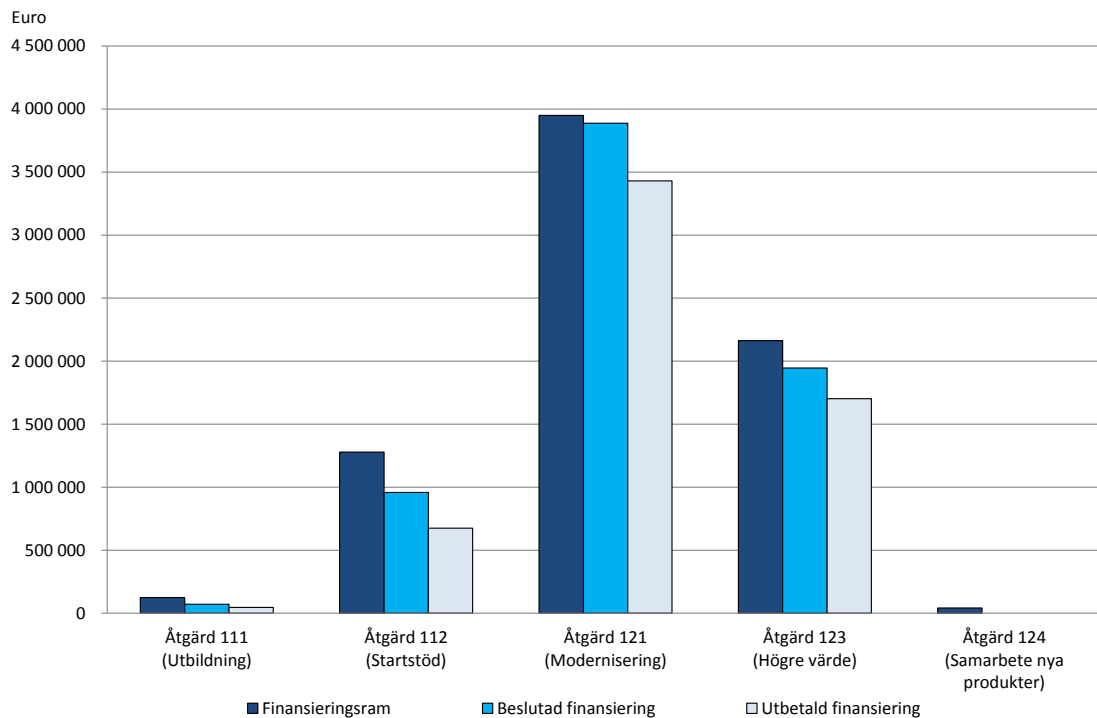
3.1 Det finansiella genomförandet av åtgärderna inom axel 1

Den totala budgetramen för den första axeln är 7,56 miljoner euro. Axel 1 omfattar fem åtgärder, varav åtgärd 121 *Modernisering av jordbruksföretag* står för över hälften av axelns budgetram (Figur 14). Det är också den åtgärden som har den högsta genomförandegraden inom axeln (87 procent) och nästan hela finansieringsramen är uppbokad genom beslut (98 procent).

Figur 14. Axel 1: finansieringsram, beslutad och utbetald offentlig finansiering, 2007-2012,

¹³ Att inga beslut redovisas för axel 2 beror på att utformningen av arealstöden är sådan att utbetalningarna grundas på en annan typ av beslut än de som gäller för de andra axlarnas projektstöd. Jordbrukarnas årliga stöd är beroende av odlad gröda och areal (hektar). Det går därför inte att fastställa en ”beslutad finansiering”, alltså binda upp ett visst belopp stödmedel till en enskild brukare.

31.12.2012, Källa: Landskapsregeringen

Åtgärd 123 Högre värde i jord- och skogsbruksprodukter har liksom åtgärd 121 haft en stor efterfrågan, 90 procent av finansieringsramen på 2,16 miljoner har bundits upp genom beslut och nästan 79 procent har betalats ut.

För åtgärden 112 Startstöd till unga jordbrukare har 75 procent av den nuvarande finansieringsramen på 1,28 miljoner euro fördelats genom beslut och nästan 53 procent av ramen har betalats ut till stödmottagarna. Inom den här åtgärden har finansieringsramen skurits ner till förmån för åtgärd 212 inom axel 2 till följd av att intresset för stödet varit begränsat bland unga jordbrukare.

Åtgärd 111 stöd till yrkesutbildning och information inom jord- och skogsbruket samt livsmedelsproduktion har en finansieringsram på 125 000 euro. I slutet av år 2012 hade 37,5 procent av finansieringsramen betalats ut och nästan 58 procent använts genom beslut om utbildningsinsatser.

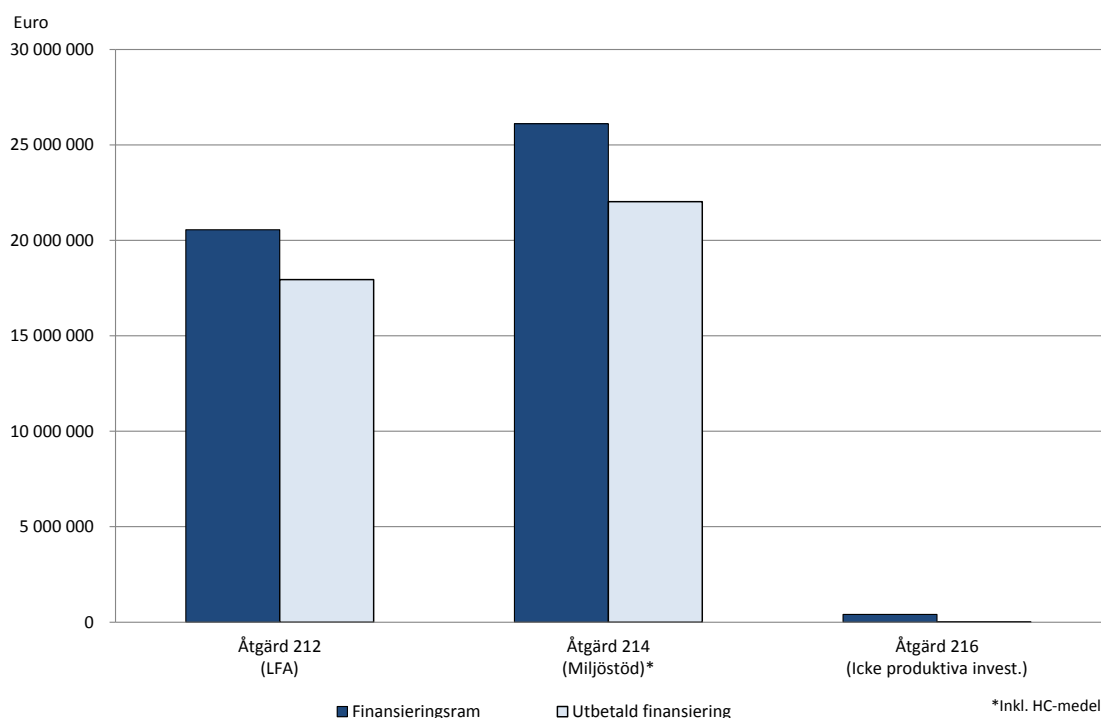
Inga projekt har ännu beviljats medel från åtgärd 124 Samarbete och utveckling av nya produkter, processer och tekniker inom jordbruks- och livsmedelssektorn samt inom skogsbrukssektorn. Genom tidigare programändringar under perioden har den här

åtgärdens offentliga finansieringsram minskats och utgör nu endast 41 550 euro. Medlen har istället använts för att öka finansieringsramen inom åtgärd 212 *Kompensationsbidrag* inom axel 2.

3.2 Det finansiella genomförandet av åtgärderna inom axel 2

För axel 2 är den totala offentliga finansieringsramen efter programändringar nästan 47,1 miljoner euro. Åtgärd 214 *Stöd för miljövänligt jordbruk (miljöstöd)* är den största åtgärden inom hela programmet, den offentliga finansieringsramen uppgår till hela 26,1 miljoner euro. Åtgärd 212 *Kompensationsbidrag (LFA)* är den näst största åtgärden inom programmet med en finansieringsram på drygt 20,5 miljoner euro (se figuren nedan).

Figur 15. Axel 2: finansieringsram och utbetald offentlig finansiering, 2007-2012, 31.12.2012, Källa: Landskapsregeringen

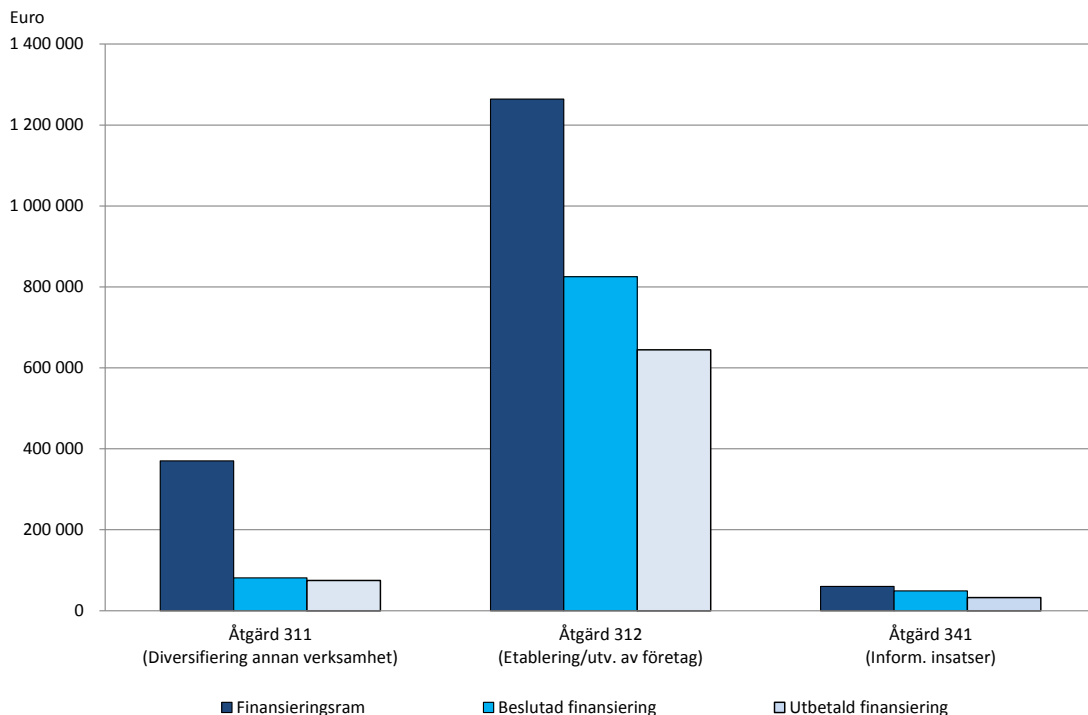
För åtgärden 216 *Icke produktiva investeringar* har endast drygt 0,4 miljoner euro budgeterats och förverkligandet av åtgärden har hittills gått trögt. Det har fattats beslut om knappt en procent av åtgärdens finansieringsram trots att här finns goda förutsättningar för exempelvis anläggning av våtmarker som i andra programområden visat sig vara tämligen effektivt. Redan i halvtidsutvärderingen framhölls att det skulle vara angeläget att tillämpningen av åtgärden kom igång eftersom det tar tid innan

insatserna ger de förväntade miljöeffekterna.

3.3 Det finansiella genomförandet av åtgärderna inom axel 3

Den samlade offentliga finansieringsramen för axel 3 är knappt 1,7 miljoner euro, där närmare 75 procent avser åtgärd 312 *Etablering och utveckling av mikroföretag*. För åtgärden 311 *Diversifiering till annan verksamhet än jordbruk* har 370 000 euro budgeterats och för åtgärden 341 *Kompetensutveckling och information för förberedelse och genomförande av lokala utvecklingsstrategier* 60 000 euro. I figuren nedan visas finansieringsramen, beslutad och utbetald offentlig finansiering för tre av de åtta tillämpliga åtgärderna inom axel 3. Övriga fem åtgärder genomförs inom ramen för LEADER och ingår i budgeten för åtgärd 413 *Lokala utvecklingsstrategier* i Figur 17.

Figur 16. Axel 3: finansieringsram och utbetald offentlig finansiering, 2007-2012, 31.12.2012, Källa: Landskapsregeringen

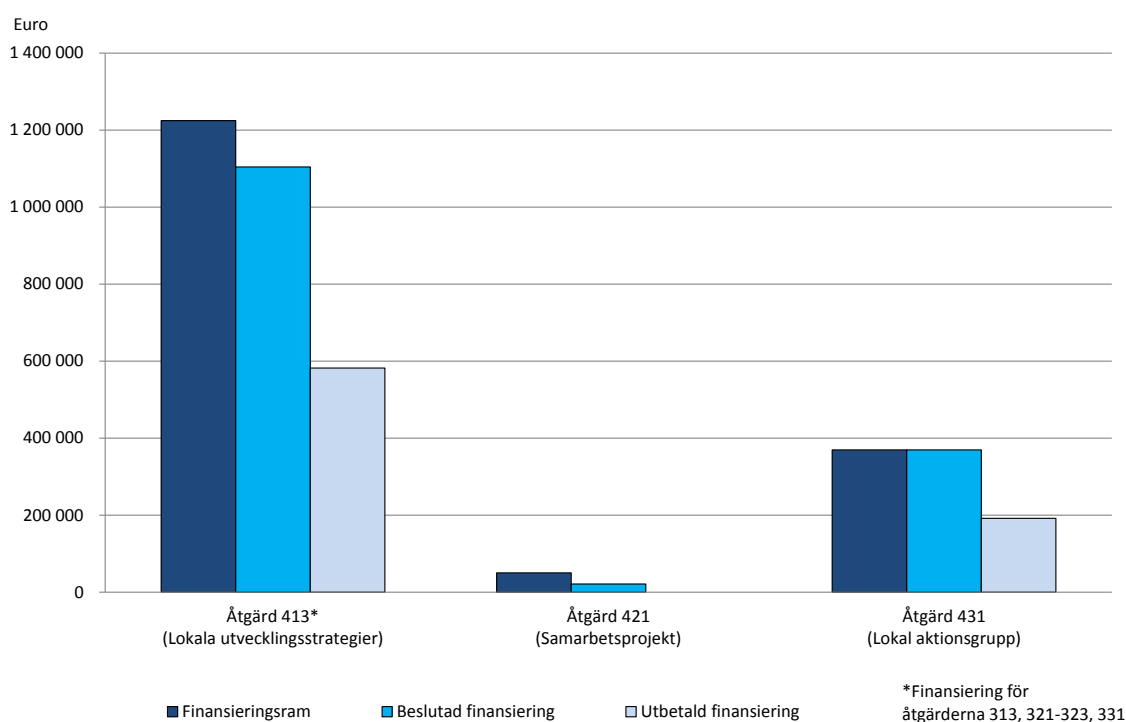
Inom åtgärden för diversifiering till annan verksamhet har 22 procent av den offentliga finansieringsramen omfattats av beslut och 20 procent betalats ut till stödmottagare. Den största åtgärden inom axel 3 (312 *Etablering och utveckling av mikroföretag*) har haft en bättre genomförandegrad, vid årsskiftet hade 65 procent av den offentliga finansieringsramen bundits av beslut och 51 procent av medlen hade betalats ut. Inom åtgärden 341 *Kompetensutveckling och information för förberedelse och genomförande*

av lokala utvecklingsstrategier, som kom igång sent, hade det vid årsskiftet fattats beslut om 82 procent av finansieringsramen och drygt hälften av finansieringsramen hade betalats ut. Under år 2012 fattades inga nya beslut.

3.4 Det finansiella genomförandet av åtgärderna inom axel 4

Den fjärde axeln är den axel som har den minsta offentliga finansieringsramen, endast drygt 1,6 miljoner euro. Axeln inbegriper tre huvudåtgärder; 413 *Genomförande av lokala utvecklingsstrategier*, 421 *Genomförande av interregionalt och transnationellt samarbete* samt 431 *Drivandet av den lokala aktionsgruppen*. Störst är budgeten för den förstnämnda åtgärden, drygt 1,2 miljoner euro (se figuren nedan).

Figur 17. Axel 4: finansieringsram och utbetald offentlig finansiering, 2007-2012, 31.12.2012, Källa: Landskapsregeringen

Budgeten för åtgärd 413 *Genomförande av lokala utvecklingsstrategier* används till att förverkliga följande åtgärder inom axel 3: 313 *Främjande av turismverksamhet*, 321 *Grundläggande tjänster för ekonomi och befolkning på landsbygden*, 322 *Förnyelse och utveckling av byarna*, 323 *Bevarande och uppgradering av natur- och kulturarvet på landsbygden* och 331 *Utbildning och information*. Samtliga dessa LEADER-åtgärder kom igång först under 2011. Verksamheten har sedan dess varit intensiv och i slutet av år 2012 hade beslut fattats om 90 procent av den offentliga finansieringsramen, av vilken nästan hälften betalats ut.

Inom åtgärd 421 *Genomförande av interregionalt och transnationellt samarbete*, som har en offentlig finansieringsram på 50 000 euro, har det fattats beslut om 42 procent av medlen. Några pengar hade dock inte ännu betalats ut per den 31.12.2012. Detta lyftes redan i föregående årsrapport och en förklaring var att man haft problem med beslutshanteringssystemet, främst avseende hanteringen av medfinansiering.

För åtgärden 431 som innebär drivandet av själva aktionsgruppen, LAG, har beslut fattats om ett projekt för hela den offentliga finansieringsramen, varav drygt hälften har betalats ut.

4. Innovation och nyskapande inom programmet

4.1 Innovation och förnyelse

Under de senaste åren har innovationsfrågan fått ökad betydelse i Europa. I tider med ekonomiska svårigheter, stora demografiska utmaningar och ökad global konkurrens ställs allt högre förhoppningar till att innovationer ska bidra till att skapa nya arbetstillfällen, ökad konkurrenskraft och en fortsatt hög levnadsstandard. Innovationer är dessutom av central betydelse för att kunna lösa de stora samhällsutmaningarna (Grand Challenges) i form av bl.a. klimatförändringar, begränsade naturresurser och en åldrande befolkning. Som ett resultat av detta har EU inom ramen för strategin *Europa 2020 för smart, hållbar och inkluderande tillväxt* tagit initiativet till Innovationsunionen, som ett av sju flaggskeppsinitiativ¹⁴. Ambitionen är att förbättra villkoren och tillgången till finansiering för forskning och innovation som kan bidra till att skapa tillväxt och arbetstillfällen. Innovationspolitiken ska genomsyra och påverka även andra politikområden, som näringspolitik, regionalpolitik, handelspolitik och konkurrenspolitik. Detta gäller naturligtvis även kopplingarna till landsbygdspolitiken.

”Den största utmaningen för EU och medlemsstaterna är att finna ett mycket mer strategiskt tillvägagångssätt för innovation. Ett tillvägagångssätt där innovation ingår som en överordnad politisk målsättning på medellång sikt och lång sikt, där alla politiska instrument, åtgärder och finansieringsmöjligheter är utformade så att de bidrar till innovation där EU:s och de nationella/regionala politikområdena är sammanhängande och inbördes förstärkande...¹⁵ ”

Det handlar om att utnyttja de styrkor som finns inom Europa i form av forskning, entreprenörer, företag och traditioner, men även om att förbättra svagheter, bl.a. i form av underinvesteringar i kunskap jämfört med exempelvis Japan och USA, otillfredsställande ramvillkor avseende bl.a. tillgång till finansiering, immaterialrätt och offentlig upphandling, samt en alltför stor fragmentering, med kostnadskrävande överlappningar mellan kluster, forskningsinvesteringar och kompetensområden. Man betonar även betydelsen av att få med alla aktörer och regioner i innovationscykel och att använda en bred definition av innovation.

Begreppet innovation

Men vad är då egentligen innovation? I rapporten *Regionala innovationer*, En

¹⁴ European Commission (2010), *Europe 2020, A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, COM (2010) 2020 EN

¹⁵ Europeiska Kommissionen (2010), *Flaggskeppsinitiativet i Europa 2020-strategin, Innovationsunionen*, KOM (2010) 546 SV

introduktion till begrepp, praktik och politik, ges en kort introduktion till begreppet¹⁶. Där konstateras att innovation ofta förknippas med tekniska eller forskningsbaserade produkter, men att det i realiteten rymmer ett brett spektrum av olika typer av aktiviteter. I den så kallade Oslomanualen, som tagits fram av OECD i samverkan med EU, definieras innovationer enligt följande:

”An innovation is the implementation of a new or significantly improved product (goods or services), or process, a new marketing method, or a new organizational method in business practices, workplace organization or external relations¹⁷.”

Här betonas att det inte bara handlar om att hitta på nya idéer (eng: invention), utan om att dessa idéer sprids och kommer till användning (eng: innovation). Detta kan bidra till förnyelse i form av helt nya eller förbättrade produkter, tjänster, processer och organisationsmodeller. Vikten av att tillämpa en bred definition av innovation betonas idag inom *Innovationsunionen*, där man lyfter fram betydelsen även av design, sociala innovationer och innovationer inom den offentliga sektorn.

Innovationer sker sällan isolerat utan oftast genom lärande processer i öppna system, där många olika aktörer och organisationer samarbetar och interagerar. Den miljö inom vilken innovationer utvecklas påverkas både av aktörerna i det så kallade innovationssystemet och av olika förutsättningar. I en svensk studie från 2011 identifieras, med utgångspunkt i tidigare forskning, en rad faktorer som påverkar förutsättningarna för innovation och ekonomisk förnyelse (innovationsklimatet) i en region¹⁸:

1. Makrofaktorer (infrastruktur, skatte- och regelsystem)
2. Regionala grundförutsättningar (öppenhet, tolerans och mångfald av människor och företag, kompetens i arbetskraften, dynamik som skapar förutsättningar för lärande och nya idéer)
3. Förnyelseförmåga (förmåga till nyskapande, ett positivt klimat till förändring och förnyelse, tillgång till fysiskt kapital)
4. Marknadsförmåga (internationella nätverk, kommersialiseringsförmåga)

Smart specialisering i regioner

Det har under senare år betonats allt kraftfullare att regionala aktörer har en stor

---

¹⁶ Smas, L. & Lindqvist, M. (2012), *Regionala innovationer, En introduktion till begrepp, praktik och politik*, REGLAB och Tillväxtverket

¹⁷ OECD/Eurostat (2005), *Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*, 3 edn, OECD Publishing

¹⁸ Kempinsky, P. et al (2011), *Innovationsindex 2011, Regional förmåga till ekonomisk förnyelse*, REGLAB

betydelse för innovationer och ekonomisk förnyelse. Med utgångspunkt i typologin från OECD:s rapport om regional innovationspolitik kan man dela in regioner i tre typer; kunskapsregioner, industriella produktionszoner och icke teknik- och vetenskapsdrivna regioner¹⁹. Här kan vi konstatera att centrala kunskapsregioner ofta har goda förutsättningar att behålla och utveckla sina styrkor, medan utmaningarna är stor för små perifera regioner som Åland, med mer begränsade resurser. Då blir det ännu viktigare att utveckla relationer till aktörer i andra regioner för att säkra tillgång till kompetens och utveckla kritisk massa.

För att undvika att Europa drabbas av en innovationsklyfta mellan de regioner som är starkast och övriga regioner betonar man inom Innovationsunionen att alla regioner ska involveras i innovationsarbetet utifrån sina förutsättningar. I det sammanhanget lyfter man fram vikten av att utnyttja sammanhållningspolitiken. I utarbetandet av strukturfondsprogrammen för perioden efter 2013 rekommenderas därför medlemsstaterna att i ökad omfattning inrikta sig mot innovation och så kallad smart specialisering.

”Strategier för smart specialisering kan säkra en effektivare användning av offentliga medel och stimulera privata investeringar. De kan hjälpa regionerna att satsa sina resurser på ett fåtal viktiga prioriteringar snarare än sprida ut investeringarna på olika områden och sektorer. Strategierna kan också vara ett viktigt verktyg för att utveckla en integrerad innovationspolitik som styrs på flera nivåer. De måste också vara nära sammankopplade med andra politikområden och det behövs en förståelse av en regions styrka i förhållande till andra regioner och av vad man kan uppnå med samarbete mellan regioner och stater.”²⁰”

Begreppet smart specialisering har växt fram i diskussioner kopplat till den Europeiska forskningspolitiken och kan ursprungligen ses som ett försök att förklara skillnader i produktivitet i FoU-investeringar mellan USA och Europa²¹. Det har sedan utvecklats och spridits för att hantera den problematiska situationen med låg innovationsgrad, framför allt i södra Europa. Begreppet har på kort tid fått stort genomslag i policysammanhang och forskare har konstaterat att tillämpning av denna ursprungligen sektorbaserade, platsneutrala modell i regional kontext kräver anpassning av policyinsatser till olika regionala förutsättningar²².

¹⁹ OECD (2011), *Regions and Innovation Policy*, OECD Reviews of Regional Innovation

²⁰ Europeiska Kommissionen (2010), *Hur regionalpolitiken kan bidra till smart tillväxt i Europa 2020*, KOM (2010) 553 SV

²¹ Foray, D., P.A. David & B. Hall (2009), *Smart Specialization – The Concept*, Knowledge Economists Policy Brief no 9, from the Knowledge for Growth Expert Group

²² Foray, D., P.A. David & B. Hall (2011), *Smart Specialization - From academic idea to political instrument, the surprising career of a concept and the difficulties involved in its implementations*, MTEI Working Paper 2011-001; McCann, P. & R. Ortega-Argilés (2011) *Smart Specialisation, Regional Growth and Application to*

Detta har resulterat i att DG Regios målsättning i kommande strukturfondsprogram är att en större andel ska satsat på insatser som främjar innovation och forskning, inklusive småföretags konkurrenskraft och energieffektivisering/förnyelsebar energi. Man har också betonat vikten av nära samverkan mellan olika Europeiska programsatsningar. I detta sammanhang har man lyft fram kravet på så kallade *Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS3)* som ett villkor för finansiering inom de framtida strukturfondsprogrammen. Detta har resulterat i att frågan fått ett stort genomslag på regional och nationell nivå inom EU. Även om det inte finns en entydig definition av begreppet ”Smart specialisering”, så betonar man i hög grad betydelsen av breda involverings- och förankringsprocesser, för att säkra ett långsiktigt engagemang och ägande av de strategier som tas fram. För att stödja regionerna i arbetet med att utveckla dessa strategier inrättade kommissionen den så kallade S3 plattformen i Sevilla, som kan bidra med bland annat information, självvärderingsverktyg, granskningar och seminarier²³.

För att strukturera utvecklingsprocessen har man från S3 plattformen tagit fram en guide, som beskriver hur en region genom att tillämpa en regional utvecklingsprocess i sex steg kan strukturera sitt arbete med att fram en RIS3. Modellen baseras på traditionellt utvecklingsarbete, men lyfter fram viktiga komponenter i de olika stegen; en regional analys, en bred involveringsprocess, utveckling av en gemensam vision, tydliga prioriteringar, implementering av lämpliga åtgärder samt uppföljning och utvärdering²⁴.

Ett antal olika element har identifierats som viktiga för att lyckas med sin RIS3, bland annat tillämpningen av breda innovationsbegrepp, regional förankring och kritisk massa, bred involvering av olika aktörer, samt gränsöverskridande samverkan - mellan regioner, nivåer och sektorer. Förutsättningarna att ta fram en RIS3 ser olika ut i olika regioner. I ett seminarium med nordiska storstadsregioner konstaterades att dessa hade goda förutsättningar vad gäller kritisk massa, regionala förutsättningar och globala länkar, men ofta präglades av fragmentering och svaga relationer mellan regionala aktörer. För små regioner är situationen ofta den omvända. En region som genomfört många insatser som ligger väl i linje med tankarna om smart specialisering, även om begreppet som sådant inte använts tidigare, är Värmland i Sverige. Regionen har omfattande erfarenhet som kan ge inspiration till det fortsatta utvecklingsarbetet

---

EU Cohesion Policy, Economic Geography Working Paper 2001: Faculty of Spatial Science, University of Groningen

²³ <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home>

²⁴ S3 Platform (2012), *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS3)*, European Union, Regional Policy, March 2012

avseende innovation och entreprenörskap på Åland.

Box: Värmlands strategiska utvecklingsarbete

Det regionala utvecklingsprogrammet ”Värmland växer – och känner inga gränser” för perioden 2009-2013 togs fram i en bred process, där många aktörer var delaktiga. En ledstjärna för hela programmet har varit innovation och en förutsättning för genomförandet har varit ett gränsöverskridande regionalt ledarskap, som involverar såväl politiskt styrda organisationer, som näringslivet och universitetet²⁵.

Region Värmland har under flera år arbetat systematiskt med att utveckla en regional klusterstrategi. Det finns idag ett antal prioriterade klusterorganisationer med utgångspunkt i den regionala näringslivsstrukturen; The Paper Province (pappers- och massaindustri), The Packaging Arena (förpackningar), Stål & Verkstad och Compare (industriell IT och telekommunikation). Under senare år har även mindre initiativ tagits inom energi, besöksnäring, lokal mat och wellness. Klusterorganisationerna har haft en viktig roll i det regionala utvecklingsarbetet. Inom ramen för det regionala strukturfondsprogrammet för norra Mellansverige 2007-2013 genomförs flera projekt med fokus på utveckling av prioriterade kluster. Ett exempel är samverkansprojektet SLIM, Systemledning för innovativa miljöer och klusterprocesser i norra Mellansverige, som syftar till att utveckla starka innovativa miljöer i regionen. Inom ramen för projektet TPP Framtidsfabriken har Region Värmland även medfinansierat utvecklingen av sektorsöverskridande klustersatsningar som The Packaging Arena (förpackningar) och Energy Square (energieffektivisering inom pappers- och massaindustrin).

Även Karlstads universitet (KaU) har en uttalad ambition att medverka till regionens attraktivitet och tillväxt. Universitetet tar en aktiv roll i det regionala innovationssystemet och utgör en länk till det internationella vetenskapssamfundet²⁶. I samband med OECD:s undersökning av samspelet universitet och region under perioden 2004-2007 identifierades ett antal utvecklingsområden²⁷. Dessa har Region Värmland och universitetet tagit fasta på i det fortsatta regionala utvecklingsarbetet. I syfte att stärka forskningsmiljöerna inom KaU inledde Region Värmland en dialog med universitetet och klusterorganisationerna för att identifiera viktiga kompetensområden för innovation och utveckling. Under 2010 beslutade Region Värmland att förstärka universitetets roll i det regionala utvecklingsarbetet genom ett beslut att medfinansiera ett tiotal professorer. Man har även etablerat ett så kallat klusterrum på universitetet, för att uppmuntra till möten mellan aktörer i regionens kluster.

Idag har representanter för Region Värmland, KaU och klusterorganisationerna regelbundna möten där man diskuterar regionala utvecklingsfrågor. Region Värmland har dessutom tagit aktiv del i det nationella initiativet Innovation för Tillväxt, ett samarbetsprojekt mellan IVA, VINNOVA, och bidragit med inspel till arbetet med den nationella innovationsstrategin.

Resultat och effekter av innovationer

Enligt innovationsteori så börjar innovationsprocessen med en idé, som senare når ut på marknaden och får spridning, t.ex. inom en bransch eller sektor. Schumpeter (1942) skiljer mellan tre faser i utvecklingen av en innovation: uppfinnande, varigenom en ny

²⁵ Region Värmland (2008), *Värmland växer – och känner inga gränser. Regionalt utvecklingsprogram 2009-2013*

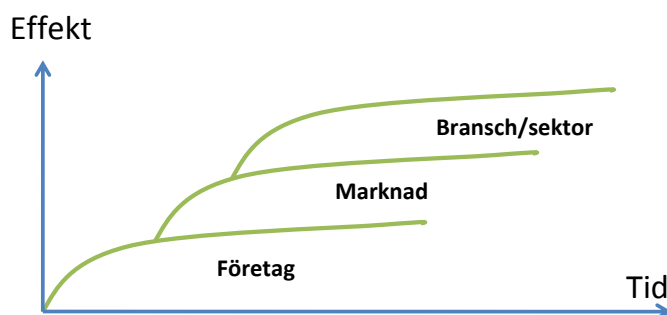
²⁶ Karlstads universitet (2004), *Vision 2015 - för dig som vill tänka fritt, nytt och större*

²⁷ OECD (2007), *Higher Education and Regions. Globally competitive, locally engaged*

produkt, process etc. utvecklas; innovation sker när ny eller förbättrad produkt (vara eller tjänst), process eller metod introduceras, medan spridning (diffusion) är den process varigenom en framgångsrik innovation sprids vidare bland företag och individer²⁸. Den samlade effekten av innovationsprocessen är resultatet av alla tre utvecklingsfaserna²⁹.

Att mäta resultat och effekter av innovationer är komplicerat. Under senare år har många studier genomförts för att identifiera vilka regioner som har förutsättningar för innovation, men antalet studier av konkreta effekter är mer begränsade. I ett uppdrag för Tillväxtverket i Sverige konstaterar Nordregio, i samverkan med det danska konsultföretaget DAMVAD, att ekonomiska effekter av innovation i tidiga skeden främst uppstår hos innovatören, för att så småningom spridas vidare och få externa effekter, i vissa fall både på marknad och på branschutveckling.

Figur 18. Spridningseffekter av innovationer

Källa: DAMVAD, 2012

För innovatören, exempelvis vid ett företag eller inom en offentlig organisation, kan vi skilja mellan två huvudsakliga typer av effekter

- Omsättningseffekter – t.ex. en ny eller förbättrad produkt, tjänst eller koncept som öppnar en helt ny marknad för företaget, bidrar till ökad försäljning eller skapar möjlighet att ta ut högre priser, exempelvis genom högre kvalitet, vilket bidrar till ökad omsättning
- Omkostnadseffekter – t.ex. införandet av en ny och mer effektiv produktionsprocess, vilket bidrar till minskade kostnader

Men innovationer kan även få effekter på marknaden, antingen genom att befintliga

---

²⁸ Schumpeter, J., 1942, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper, New York, N.Y.

²⁹ Jaffe, A.B., R.G. Newell & R.N. Stavins, 2002, *Environmental Policy and Technological Change, Environmental and Resource Economics*, 22: 41-69, NL

kunderna erbjuds nya, förbättrade eller billigare produkter, tjänster eller annat, eller genom att innovationen når ut till nya kundgrupper. På branschnivå kan innovationen resultera i nya förhållanden mellan kunder, konkurrenter, leverantörer, nya aktörer och ersättningsprodukter. Ur samhällets perspektiv lyfter man ofta fram innovationers betydelse för ökad sysselsättningen och etablering av nya företag. Andra effekter av speciellt intresse inom landsbygdsprogrammet gäller effekter på energieffektivitet och miljö (arbetsmiljö, djurhälsa, biodiversitet och öppna landskap).

4.2 Regionala förutsättningar för innovation på Åland

Förutsättningarna för innovation inom sektorer kopplade till det åländska landsbygdsutvecklingsprogrammet påverkas, som konstaterats tidigare, av en rad olika faktorer. När det gäller *makrofaktorer* som skatte- och regelsystem så skiljer de sig troligen inte nämnvärt från Finland. Däremot kan vi konstatera att en liten ö-region som Åland har vissa geografiska nackdelar. Detta medför infrastrukturella begränsningar i form av svagt utvecklade flygförbindelser, avsaknad av vägförbindelser med fastlandet och ett stort beroende av sjötransporter, både färjetrafik mellan öar och gods- och passagerartrafik utanför Åland.

Vad gäller *regionala grundförutsättningar* så har Åland, trots en positiv befolkningstillväxten under senare år, framför allt landsbygden och tätorten Mariehamn, ett litet invånarantal, totalt cirka 28 500 personer. Detta medför att det finns ett begränsat antal regionala aktörer och svårigheter att bygga upp innovationssystem med internationellt konkurrenskraftig kompetens och kritisk massa inom regionen. Arbetskraften på Åland har dessutom i lägre grad än i Sverige och Finland en högre utbildning. Samtidigt kan en begränsad storlek och det insulära läget medföra vissa fördelar, genom att underlätta möjligheterna att etablera gemensamma visioner och ett nära samarbete mellan aktörer inom olika sektorer (offentlig sektor, näringsliv, utbildningsaktörer och ideella sektorn).

Primärnäringarna på Åland utgör bara fyra procent av sysselsättningen, vilket är lägre än i Sverige och Finland. Men det åländska lantbruket (inkl. skogsbruk), fiskarna och fiskodlingsföretagen - vilka idag sysselsätter ca 760 personer och genererar ett förädlingsvärde (nettobidrag till Ålands BNP) på närmare 30 miljoner euro – bildar kärnan i ett större och ekonomiskt viktigare ”agro-industriellt” kluster. Den industriella delen av klustret består av de företag som förädlar, förpackar och distribuerar – till största delen för export utanför Åland – den råvara i form av jordbruksprodukter (inkl. frukt och grönsaker) och fisk som levereras av de åländska producenterna. Inom den här delen av klustret finns idag ett 15-tal mer betydande företag vilka sysselsätter ca 70 – 80 personer och har en sammanlagd bruttoförsäljning på i storleksordningen 140 miljoner euro. Det åländska livsmedelsklustrets huvudsakliga struktur och viktigaste grupper av

aktörer illustreras i nedanstående figur (ungefärliga uppgifter gällande åren 2010 - 2012):

Figur 19. Det åländska livsmedelsklustret

Källor: Statistisk Årsbok för Åland 2012, ÅSUBs databaser, Ålands Landsbygdscentrum, Landskapsregeringens fiskeribyrå

Några av de större aktörerna i förädlingsledet är Chips Ab (snacks- och livsmedelsproduktion), Chipster Ab (fiskförädling), och Ålands Trädgårdshalls Andelslag (lagring, förpackning och marknadsföring), med exportandelar på över 90 procent export. Andra viktiga aktörer är Ålands Centralandelslag (ÅCA)/Ålandsbagaren (mejeri, bageri och agentur), W.J. Dahlman (slakt och chark) och Ab Lantbruk (försäljning av maskiner, foder, spannmålhantering, mm). Dessa har en exportandel på cirka 20-30 procent. Inom skogsbruket dominerar Ålands Skogägarförbund och Ab Skogen (skogsavverkning och förädling) och Carl Rundberg (vidareförädling/skogs- och sågindustri) med över 50 procent export³⁰.

De konsumenter, inom såväl som utanför Åland, som efterfrågar produkterna är helt avgörande för klustrets överlevnad och framtida utvecklingsförutsättningar. Efterfrågan på inhemska livsmedelsprodukter är relativt stark, men prisutvecklingen svag till följd av hård konkurrens. En begränsad volym av produkterna från primärnäringarna säljs direkt till slutkonsumenter, varför butiker och grossister, främst för försäljning i Finland, utgör viktiga samarbetspartners. Även kontakterna inom turism är av betydelse, eftersom småskalig livsmedelsproduktion och lokalproducerade varor kan utgöra viktiga komponenter i utvecklingen av attraktiva koncept för att locka nya kundgrupper. Merparten av volymen exporteras, ofta genom finländska grossistkedjor. När det gäller leverantörer av maskiner och tekniska utrustning till lantbruket och övriga primärnäringar så finns tillverkarna huvudsakligen utanför den egna regionen. Det gäller exempelvis specialiserade utrustningar för emballage och produktion, som bl.a. utvecklas och säljs i Holland, Tyskland och Danmark.

Utbildning och kompetens är viktiga resurser för utveckling av innovationssystemet runt klustret. Här ingår stöd och rådgivningsfunktioner i huvudsak med fokus på klustrets producenter som upprätthålls eller ges finansiellt stöd av Landskapsregeringen (Landsbygdsutvecklingscentrum, Hushållningssällskap, Producentförbund och liknande organisationer). Inom lantbruk erbjuder Ålands gymnasium i samarbete Yrkesakademien i Österbotten en vuxenutbildning inom lantbruksbranschen, men utbildningsmöjligheterna begränsades genom nedläggningen av Ålands naturbruksskola. Mer riktade utbildningar, främst i form av kortare kurser och seminarier, erbjuds bl.a. av Hushållningssällskapet. Många unga väljer dessutom att ta del av mer omfattande eller kvalificerade utbildningar i Sverige eller Finland.

Vad gäller *förnyelseförmåga* så präglas regionen en viss dynamik i näringslivet. Under perioden 2006 till 2011 etablerades 1 318 nya företag, medan 885 lades ned. Primärnäringarna hade ett nettotillskott på 12 företag, hotell och restaurang 24 företag och industrin 21 nya företag. Det finns en relativt stor investeringsvilja hos många

³⁰ Ålands landsbygdscentrum (2013), Lantbruket, livsmedels- och skogsindustrin på Åland 2013

lantbruksföretag, men tillgången till offentlig finansiering har under senare år begränsats av lågkonjunktorens effekter på den offentliga ekonomin. Investeringar för modernisering inom lantbruk och skogsbruk inom ramen för landsbygdsprogrammet har kombinerats med regionala och nationella medel.

När det gäller *marknadsförmåga* har vi redan konstaterat att en stor del av omsättningen från livsmedelsklustret exporteras, d.v.s. har sin avsättningsmarknad utanför Åland. Det innebär att flera av aktörerna inom klustret har etablerade relationer och erfarenheter av att samverka med aktörer utanför den egna regionen. Det gäller såväl samarbeten med grossister och distributörer, främst i Finland, men även kontakter med tillverkare och leverantörer av utrustning från andra delar av Europa. Detta förstärks ytterligare av att en så stor andel av ungdomarna under någon period studerar utomlands, oftast i Sverige men även i Finland. Dessa internationella länkar blir troligen allt viktigare resurs i framtiden, för att även fortsättningsvis dels ta del av den expertis och kompetens som utvecklas i andra regioner, dels få avsättning och generera ökade intäkter till Åland.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att Åland, som en liten ö-region, har vissa naturliga nackdelar som försvårar möjligheten att bygga upp den kritiska massa i form av aktörer, kompetens och volymer som identifierats som viktiga för innovationer. Samtidigt finns det en rad regionala resurser som bör kunna utnyttjas och vidareutvecklas. Det gäller bland annat möjligheterna att tillämpa ett brett innovationsbegrepp, förutsättningar för regional förankring och bred involvering av olika aktörer, samt etablerade erfarenheter av gränsöverskridande samverkan. Inom livsmedelsklustret bör det rimligen finnas förutsättningar för affärsmässig kreativitet och innovativ utveckling av produkter, utbud och marknader, något som skulle ge positiva tillväxteffekter inte bara för klustrets kärnaktörer utan också för den åländska ekonomin som helhet. Eftersom livsmedelsproduktionen är så starkt knuten till landsbygd och skärgård, så torde de positiva spridningseffekterna här vara ännu mer påtagliga - och därmed också ur regionalpolitisk synvinkel viktiga.

4.3 Innovation inom det agro-industriella klustret

Intressanta exempel på nytänkande finns inom såväl råvaruproducentkåren som livsmedelsindustriföretagen. De nya och innovativa framtidssatsningarna inom de jordbruksbaserade delarna av klustret gäller idag främst fruktodlingen, grönsaks- och mejerisektorn samt ekodlingen av spannmål. Innovationspotentialen kan till exempel gälla råvaruproducenternas odlingsteknik och produktkvalitet, processteknik, produktutbud, förpackningsdesign och anpassning till konsumenternas behov. Men den kan också gälla utvecklingen av effektivare samarbete och logistik mellan aktörerna i produktionskedjan från råvara till levererad slutprodukt samt ökad kunskap om och

förmåga att skapa nya marknader.

Inom fruktodlingen har de åländska äppelproducenterna under senare år genom ny och avancerad produktionsteknik lyckats med att samtidigt väsentligt förbättra kvaliteten och öka volymen i sin produktion, något som resulterat i ökade marknadsandelar och höjda inkomster. Inom grönsakssektorn har det av producenterna ägda bearbetnings-, förpacknings- och marknadsföringsbolaget Ålands Trädgårdshall med framgång utvecklat ett antal nya, mer marknadsanpassade och konsumentvänliga förpackningar för sina produkter, något som lett till ökad exportförsäljning och en förstärkt marknadsposition.

Inom mejeribranschen har det ledande, av mjölkproducenterna kooperativt ägda, företaget ÅCA visat vägen genom att på ett kreativt och framgångsrikt sätt vidareförädla och marknadsföra sin mjölkråvara till en framgångsrik och inkomstbringande export av kvalitetsostar. Företaget fick nyligen Östersjöfondens stora miljöpris för den biogas-anläggning de uppfört i anslutning till sin produktion. Bland mjölkproducenterna märks här också under senare år några för åländska förhållanden relativt stora framtidsutsikter på utökad mjölkproduktion med positiva kringeffekter i form av bl.a. fodergrödor som av klimatskäl är väl lämpade för Åland.

Även beträffande den av hävd inom jordbruket så dominerande volymproduktionen av spannmål, finns idag tecken på nytänkande. För några år sedan etablerades sålunda en modern anläggning för omhändertagande av ekodlade spannmål, något som gjort att såväl ekoodlingen som exporten av spannmål från Åland kunnat öka. Inom den på Åland relativt nyetablerade, men idag snabbt växande, bryggerinäringen finns också ett långsiktigt intresse för lokal mältning av ekologiskt odlad korn och vete som ett alternativ till den import som nu sker. I sin förlängning skulle detta kunna innebära en för det åländska livsmedelsklustret och spannmålsodlarna helt ny exportmarknad. Ölproduktion i nya s.k. mikrobryggerier är idag en växande bransch med goda framtidsutsikter på den nordiska marknaden.

Men också inom den del av livsmedelsklustret som baseras på fisken som råvara, finns idag en del intressanta nysatsningar. Förutom fiskodlingsföretagen, vilka kontinuerligt utvecklar och förbättrar sin produktion, har några av de viktigaste fiskdistributions- och förädlingsföretagen under senare år tagit fram flera nya fiskprodukter, inkl. ökad användning av underutnyttjade arter av kommersiellt intresse (t ex braxen). Potentiellt lovande experiment med odling av för åländska förhållanden helt nya fiskarter har också kommit igång. Ett av fiskodlingsföretagen har börjat tillverka biodisel av sitt slaktavfall som används som drivmedel inom den åländska kollektivtrafiken. Även bland de mer traditionella yrkesfiskarna finns idag lovande inslag av nytänkande i form av

framtagning av nya fiskprodukter och användning av bättre (sälsäkra) fångstredskap. Slutligen kan också nämnas att det i landskapsregeringens regi även pågår pilotprojekt med odling av nya typer av fiskyngel, samt även ett ur vattenmiljösynpunkt intressant experiment med musselodling i anslutning till ett av fiskodlingsföretagens verksamhet.

5. Fördjupningsstudie av förnyelseförmågan inom axel 1 och 3

Eftersom tidigare årsrapporter främst fokuserat på insatser inom axel 2 (Att förbättra miljön och landsbygden) och axel 4 (Genomförande av LEADER-dimensionen), beslutades att i denna årsrapport fokusera projekt med potential att bidra till innovation och förnyelse i bred bemärkelse inom axlarna 1 (Förbättra konkurrenskraften inom jord- och skogsbruk) och 3 (Livskvalitet och diversifierad ekonomi på landsbygden).

5.1 Urval av projekt

I syfte att identifiera relevanta projekt genomfördes inledningsvis telefonintervjuer med Landskapsregeringens axelansvariga för axel 1 och axel 3, samt ansvarig för genomförande av insatser inom åtgärd 123. Ambitionen var att välja ut representanter för 10-20 innovativa projekt av olika karaktär, snarare än att göra ett representativt urval.

Inom axel 1 konstaterades att ett par kurser i fårskötsel inom åtgärd 111 (*Yrkesutbildning och information*) har arrangerats av Ålandsfåret r.f. medan övriga insatser arrangerats av Ålands Hushållningssällskap r.f. på Åland. Det handlar främst om kortare kurser och seminarier, exempelvis om vallodling, trädgårdsodling, djurhälsa och våtmarker, men även viss fort- och ledarskapsutbildning. En av de större insatserna gällde utbildning av potatisodlare, en satsning som genomfördes i nära samverkan med ett av de stora livsmedelsföretagen på Åland och bedömdes vara av mer innovativ karaktär än övriga.

Åtgärd 112 (*Startstöd unga jordbrukare*) bedömdes inte representera så mycket nytänkande, varför åtgärden inte studerats närmare. Däremot konstateras att många av de personer som fått stöd för att ta över eller starta verksamhet i senare skede ofta investerar och utvidgar sin verksamhet. Inom åtgärd 121 (*Modernisering av jordbruksföretag*) har det gjorts ett närmare ett femtiotal satsningar inom olika, ibland överlappande, temaområden (djur, gödsel, får, hallar, osv). Många av dessa är relativt traditionella investeringar, medan andra bygger på nytänkande och innovation, exempelvis användning av ny teknik i produktionsprocesser. Antalet projekt inom åtgärd 123 (*Högre värde i jord- och skogsbruk*) är mer begränsat och ett projekt har lagts ned. Däremot bedöms alla de fem projekt som genomförts vara mer eller mindre innovativa. Ett av urvalskriterierna inom åtgärden var att projektet skulle vara nyskapande ur åländskt perspektiv. Några projekt inom åtgärd 124 (*Samarbete om utveckling av nya produkter*) har inte beslutats.

Inom axel 3 konstaterades att många projekt är traditionella investeringar och att graden

av innovation över lag är låg. En förklaring är att programmet bedöms vara snävt skrivet och att Åland haft ett regionalfondsprogram som kunnat ta investeringar som varit mer inriktade mot innovation och infrastruktur (t.ex. inom turism). Inom åtgärd 311 (*Diversifiering till annan verksamhet än jordbruk*) har endast tre projekt genomförts av två lantbrukare som startat viss logiverksamheter. Åtgärden har därför inte studerats närmare. Åtgärd 312 (*Etablering och utveckling av företag*) har i huvudsak gällt utveckling av befintliga företag och bara ett fåtal etableringar av nya företag. Antalet projekt är högre än planerat, medan investeringarna har varit lägre. Flertalet projekt avser traditionsenlig verksamhet och utveckling av produktionskapacitet, mycket inom turism, t.ex. stugor, butiker och logi, men några projekt bedömdes ha en mer innovativ karaktär och syftar till att utveckla nya produktkoncept eller att genomföra utvecklingsstödjande insatser i enskilda företag. Övriga åtgärder inom axel 3 genomförs inom ramen för LEADER och studeras inte närmare i denna årsrapport.

Sammantaget identifierades 21 projekt av intresse, varav ett inom åtgärd 111, nio inom åtgärd 121, sex inom åtgärd 123 samt fem inom åtgärd 312.

5.2 Insamling av data

En intervjuguide togs fram, med utgångspunkt i en enkät som tidigare utarbetas på uppdrag av Tillväxtverket för att följa spridning av innovationer från företag, till marknad och bransch. Denna enkät har sedan anpassats för att fånga upp relevanta frågeställningar kopplade till landsbygdsprogrammets målsättningar. Se bilaga.

Efter inledande kontakter genomfördes intervjuer med 13 personer, som tillsammans representerade 18 av de 21 identifierade projekten. Intervjuerna varade mellan cirka 30 minuter och en timme, beroende på respondenternas engagemang och projektens omfattning. Begreppet ”innovation” har i huvudsak undvikits i dialogen med lantbrukare, för att inte skapa missförstånd eller alltför snäva tolkningar. Fokus har istället legat på nytänkande och förnyelse. Intervjuguiden utnyttjades för att få en likartad struktur i intervjuerna, men alla frågor var inte relevanta för alla projekt och det fanns möjligheter till utvecklingar och öppna kommentarer från respondenterna. Svaren har spelats in eller dokumenterats löpande under intervjuerna.

5.3 Exempel på innovation och förnyelse i programmet

Inom det urval av projekt som valdes kan vi konstatera att det förekommit en rad olika typer av innovationer inom ramen för verksamheter kopplade till de olika projekten. I de flesta fall har det handlat om investeringar i effektivare produktionsprocesser, men detta har i sin tur lagt grunden för andra typer av innovationer t.ex. bättre arbetsmiljö,

effektivare energiförsörjning, nya produkter, förpackningar, organisatoriska lösningar eller distributionskanaler. I andra projekt har det handlat om utveckling av nya koncept inom turistsektorn, som ofta kombinerar fysiska produkter och tjänster, eller nya metoder för utveckling av företag.

Effektivare produktionsprocesser

Syftet med de flesta projekt som fått finansiering från åtgärderna 121 och 123 inom LBU på Åland har varit att effektivisera produktionen. Insatserna inom åtgärd 121 har gällt investeringar för modernisering, vilket i utvalda projekt ofta handlat om installation av effektivare mjölkningsstationer, bättre lagringsmöjligheter eller mer rationella produktionslinjer. Insatserna inom åtgärd 123 syftar till att skapa högre värde inom jord- och skogsbruk och handlar i de utvalda projekten framför allt om förädling av livsmedel. Bland intervjupersonerna ingick bl.a. tre fruktodlare som har beviljats vardera två projekt, en mjölkbonde, en spannmålsodlare, ett par grönsaksodlare samt det odlarägda andelslaget Ålands Trädgårdshall. Dessa projekt bedömdes av handläggarna vid Landskapsregeringen som innovativa ur olika perspektiv.

Inom fruktodling har Åland varit en föregångare i Finland vad gäller utveckling av lagring och sortering av äpplen. Genom att investera i syrefria så kallade ULO-lager skapas möjligheter att lagra äpplen under en längre period. Detta minskar känslighet för överproduktion och möjliggör en längre försäljningsperiod, vilket även innebär att man kan ta ut högre priser för sina produkter. Idag har några tillverkare på Åland fått stöd från LBU för att utnyttja metoden. Ett annat projekt avser introduktion av en ny metod för sortering av äpplen i vatten, där den mekaniska sorteringen ersatts av en optisk teknik. Detta har bidragit till en mer rationell process, som möjliggör hantering av större volymer, men också till en bättre arbetsmiljö. Lönsamheten i företaget har ökat, vilket bedöms vara av stor betydelse för att möjliggöra en framtida generationsväxling, men investeringarna har varit omfattande och även skulderna har ökat.

Ålands Trädgårdshall (ÅTH) är ett odlarägt andelslag med cirka 140 ägare på Åland som odlar frukt, grönsaker och lök. Man köper in och hämtar produkter från odlarna, samt bearbetar, förpackar och marknadsför dem. Merparten säljs till finska marknaden via större kedjor och en storköksgrossist. Projektet syftade till att ersätta två anläggningar med en integrerad anläggning med flera automatiserade produktionslinjer. I utvecklingsarbetet bjöd man in större kunder och hade ett nära samarbete med maskintillverkare och emballageföretag, främst i Danmark och Holland. Genom att samla personal och kompetens på en plats har man kunnat effektivisera organisationen. Personal kan samverka och flyttas mellan produktionslinjer vid behov, vilket ökar leveranssäkerheten. Inledningsvis resulterade effektiviseringen i en minskning i antal anställda, men till följd av att man kunnat introducera nya typer av specialförpackningar

och förädlade produkter har sysselsättningen idag ökat med cirka fem personer. Man bedömer att satsningen även fått effekter hos odlarna, i form av ett 20-tal nya arbetstillfällen. I samband med moderniseringen infördes även bättre livsmedelshygien och nya effektivare energisystem, vilket bidragit till minskad energiförbrukning. Sammantaget har investeringen medfört en ökad omsättning, en tredubbling av sortimentet och möjligheter till vidareförädling som möjliggör högre priser. Att ÅTH idag kan bjuda in kunder till fräscha anläggningar upplever man dessutom har bidragit till ett ökat förtroende för verksamheten och till att det finns en större framtidstro bland medarbetare, odlare och kunder.

Bland grönsaksodlarna avsåg ett projekt byggnationen av ett kyllager för sparris, vilket bedömdes ha haft en relativt stor betydelse främst genom att öka företagets intäkter. Det var svårare att identifiera de innovativa komponenterna i projektet, även om det i sig kan betraktas som innovativt att som en av de första odlarna på Åland påbörja odling och försäljning av sparris. Två andra projekt gällde Ålands största grönsaksodling på friland och i växthus och avsåg utbyggnad av ett växthus, med kompletterande investeringar i en värmeanläggning. En viktig drivkraft var att utveckla ökad stordrift för att genom en större anläggning kunna möta en ökande efterfrågan på produkterna och samtidigt behålla kompetent personal. Med hjälp av avancerad styr- och reglerteknik skapas ett integrerat system med värmeåtervinning från växthuset och ett avfuktningssystem, vilket resulterat i mer energisnåla och effektiva växthus. Konkurrensen på marknaden är hård, men genom att minska energikostnaderna räknar företaget med att stärka sin konkurrenskraft och öka omsättningen. Projektansökningarna har senare kompletterats med en ansökan om ett sjövärmeprojekt, för att tillvarata värme ur havet. Man bedriver även utvecklingsinsatser för att minska användningen av bekämpningsmedel genom att desinficera jord med ånga och har importerat en desinfektionsmaskin från Tyskland som idag är unik på Åland.

Ett projekt av innovativ karaktär har drivits av Ekogården AB, ett mikroföretag inriktat mot jordbruksförädling och försäljning av ekologiska produkter från Åland. Företaget är idag enda uppköparen av ekospannmål på Åland. Marknaden utgörs främst av Sverige och Finland, men den åländska efterfrågan har ökat bl.a. från lokala kvarnar och från ölbryggeriet Stallhage, som vill satsa på ekologisk odling för mältning och ölproduktion. Idag är efterfrågan på produkterna större än utbudet. Ekogården har beviljats medel från LBU för att bygga en mottagningsstation för ekospannmål, med nya och ombyggda komponenter, samt installation av en energianläggning baserad på inhemsk bioenergi (främst sorteringsrester och skal från den egna verksamheten). Projektet syftar dels till att öka andelen ekologisk odling och ta tillvara den ekologiska produktionen, dels till ökad försäljning och export av ekologiska produkter från

åländska bönder. Eftersom detta är en ny typ av satsning är företagets bedömning att projektet kommer att få stor betydelse för utvecklingen av både företaget och branschen.

Inom mjölkproduktion är Östergårds Mjolk en av de större producenterna, även jämfört med mjölkproducenterna i Finland. Med stöd från LBU har företaget moderniserat anläggningen genom att bygga ett modernt mjölkstall, som dels möjliggör en mer rationell, effektiv och ergonomisk mjölkning, dels har en positiv inverkan på djurhälsan, eftersom korna kan röra sig fritt och ha gott om utrymme i stallet. Man har även byggt ett sjukstall som erbjuder bättre hygien och är mer lättarbetat. Stödet har haft stor betydelse, framför allt i början, eftersom det bidragit till att öka förtroende för investeringen hos bankerna. Investeringarna har bidragit till en organisatorisk utveckling, med ökad flexibilitet, mer specialisering och förbättrad arbetsmiljö. Den har även möjliggjort energieffektivisering, genom värmeåtervinning från spillvärme vid kylning av mjölk och återanvändning av diskvatten från sköljning av tankar. Eftersom man idag har fler betande djur bidrar man även till bevarande av öppna landskap. Eftersom kostnaderna har ökat är lönsamheten i verksamheten fortsatt låg. Östergårds har däremot kunnat utöka med 3,5 anställda och man bedömer även att investeringarna haft indirekta effekter, t.ex. på byggare, entreprenörer och etableringen av ett nytt företag som tagit över uppfödning av kvigor. Försäljningen sker genom ÅCA och företaget har mellan 2010 och 2012 ökat sin marknadsandel från cirka 15 till 20 procent. Detta har bidragit till en ökad framtidstro på förutsättningarna att bedriva mjölkproduktion på Åland.

Nya produkter och förpackningar

I flera fall har investeringar i nya produktionsanläggningar varit en förutsättning för andra typer av innovationer, exempelvis utveckling av nya produkter och förpackningar. För Ålands Trädgårdshall bidrog investeringarna i en ny produktionsanläggning till att man kunnat införa ett bredare sortiment, där man kan förädla råvarorna, utnyttja nya typer av förpackningar och erbjuda nya produkter. Tidigare sålde man exempelvis lökprodukter och äpple i bulk eller lösvikt, men idag kan man erbjuda en rad olika typer av små konsumentförpackningar och kombinationer av olika produkter. Ett exempel är bearbetade rotfrukter som idag säljs i ugnsfärdiga blandningar för konsumenter och storkök. Detta har medfört att förädlingsvärdet ökat och man har börjat överväga alternativa distributionsformer. Idag sker viss försäljning via butik och man diskuterar även möjligheten med webbförsäljning direkt till konsument.

Även för några av äppelodlarna har investeringar i produktionsanläggning möjliggjort utveckling av nya produkter eller förpackningar. I ett fall hävdar man att LBU-stödet till investeringar i maskiner medfört att man haft möjlighet att starta det företag som man idag driver och som var först i både Finland och Sverige med att tappa äppeljuice i bag-

in-box. Idag är det flera producenter på Åland som utnyttjar metoden, som innebär att man kan ta tillvara på industrifrukt och frukt som inte håller kvalitet för försäljning i butik. En av producenterna har även påbörjat vissa försök med att odla päron för juiceframställning.

Konceptutveckling inom turism

Flera av projekt som fått finansiering genom LBU handlar om utveckling av nya koncept eller erbjudanden som kan locka nya kundgrupper och bidra till ökad omsättning och sysselsättning inom Ålands turistsektor.

Ett projekt som redan fått viss betydelse för turismen på Åland är etableringen av en äventyrsgolfbana. Redan 2007 lade Mariepark AB anbud på ett område i Mariehamn, i syfte att utveckla äventyrsgolf med konstgräsbanor och ett genomdesignat koncept. Inspirationen till idén kom från USA, men hade inte tidigare testats i Finland. Investeringen genom LBU hade stor betydelse för möjligheten att få kompletterande bankfinansiering. Under 2012 byggdes anläggningen ut med 300 kvm, nya terrasser och större kök, och ytterligare investeringar planeras. Eftersom äventyrsgolf kan locka besökare i alla åldrar så har företaget kunnat nå nya kundgrupper. Man har etablerat ett samarbete med andra reseoperatörer, exempelvis hotell och restauranger, och kan idag erbjuda en familjeprodukt som tidigare saknades på Åland. Som ett resultat av satsningen bedömer Mariepark AB att de fått en ökad lönsamhet i verksamheten och även kunnat öka antalet anställda.

Stallhagen AB etablerades 2004 som Ålands första och enda mikrobryggeri. Företaget säljer främst till restauranger, Alko, Systembolaget och butiker, och efterfrågan har ökat kraftigt sedan etableringen. Med stöd från LBU har företaget investerat i nya fermenterings- och varmvattentankar i syfte att öka ölproduktionen. För företaget har detta inneburit möjligheter till ökad omsättning och lönsamhet, men den nya vattentanken har även bidragit till positiva miljöeffekter genom högre energieffektivitet. Idag är Stallhagen ett av de viktigaste turistmålen på Åland, med närmare 50 000 besökare.

Ytterligare ett projekt som fått medel inom åtgärd 312 är en förstudie av hur man skulle kunna attrahera pilgrimer och människor som söker retreat till Hamnö. Hamnanläggningen i Hamnö på Kökar i Ålands skärgård var under 1200-talet ett centrum för trafik över Östersjön och på 1300-talet lät fransiscanermunkar bygga ett kloster på ön. Av detta återstår idag husgrunder och vissa inskriptioner av intresse för arkeologer och lämningarna har grävts ut och dokumenterats i flera omgångar. Inom projektet har diskussioner förts med olika aktörer, bl.a. pilgrimscenter i Sverige och

Italien, och en plan för hur man kan gå vidare kommer att presenteras i maj 2013. Idag ägs marken av kyrkan, men någon måste driva den fortsatta utvecklingen och det är fortfarande osäkert i vilken form projektet ska genomföras. Om det genomförs är ambitionen att bidra till ökad turism på Åland genom att nya typer målgruppen kan attraheras. Detta kan i sin tur bidra till nya arbetstillfällen, vilket skulle kunna få stor betydelse på Kökar, som är den kommun i Ålands skärgård som haft kraftigast befolkningsminskning under senare år.

Ett projekt som inte intervjuats avser en förstudie av hästnäringen på Åland vilket nyligen beviljats medel inom åtgärd 312. Projekt syftar till att undersöka potentialen inom hästnäringen, som ännu är relativt outvecklat på Åland. Huvudman är Ålands hästsportsförening. Projektet kan resultera i diversifiering hos jordbrukare genom helt nya investeringar (koncept och inriktning), men eventuella kringeffekter är ännu okända.

Ny organisation av utvecklingsinsatser

Några av projekten som fått finansiering genom LBU har framför allt varit innovativa i utformning och organisation av utvecklingsinsatser i näringslivet. Det gäller bl.a. projekt för utveckling av enskilda företag genom Ålands Landsbygdscentrum och utbildningsinsatser i samverkan mellan råvaruproducenter, med stöd av ett större företag.

Ålands Landsbygdscentrum³¹ har i två olika projekt inom åtgärd 312 arbetat innovativt och nytänkande med utveckling av företagen på landsbygden och i skärgården. Syftet med projekten har varit att bidra till skapande av en livskraftig landsbygd på Åland och upprätthållandet av ett livskraftigt näringsliv på landsbygden och i skärgården. Projekten har haft speciell fokus på små och medelstora företag.

Projektet ”Landsbygd 2010” inriktade sig till landsbygdsföretagare som ville utveckla sig själva och sina företag. Projektet, som var speciellt inriktat mot att på företagens hemmaplan diskutera strukturering av den enskilda verksamheten, bestod av tre delprojekt (företagare- och företagsutveckling, lokal förädling och försäljning, samt kompletterande intäkter). Inom projektet arrangerades 34 studieresor för att inhämta relevant inspiration och det erbjöds ”företagslotsning” för enskilda företagare som stöd under hela utvecklingsfasen. Extern spetskompetens var tillgänglig för deltagare vid behov. Totalt deltog 70 företagare i projektet varav 10 var från skärgården och 19 hade ekologisk inriktning. Projektet uppskattade att man bidragit till tre nya

³¹ Centrumets organisationer (Landsbygdsutveckling, Ålands hushållningssällskap r.f., Lantbrukets Pensionsanstalt, Ålands 4H Distrikt, Ålands Producentförbund och Ålands Skogsvårdsförening r.f.) bidrar till att utveckla och bredda näringslivet på landsbygden genom rådgivning, utbildning, försöks- och projektverksamhet.

heltidssysselsättningar och 11 nya deltidssysselsättningar.

Efter projektets slut konstaterades att det fanns ett fortsatt behov av personlig coaching på plats och projektet ”Tillväxt Åland” fortsatte arbetet. I det nya projektet inriktades speciell uppmärksamhet på företag med ambitioner om tillväxt. Syftet i projektet var att öka tillväxten i företagen samt att underlätta generationsskiften. De deltagande företagare fick tillgång till coaching och extern spetskompetens. Även studieresor arrangerades och olika branschöverskridande satsningar gjordes som bidrog till nätverksbyggande. Målsättningen i projektet var att involvera 20 företag men sammantaget deltog 28 företag. I engångsinsatser deltog ytterligare 20 företag. Under projekttiden ökade antalet sysselsatta i företagen med 34 personer. Projektet stöttade bland annat nybyggnad och utökning av service och hotell för fritidsbåtar i Lumparland, utvidgning av stugbyn i Sandösund, utveckling av pub- och restaurangverksamheten vid Stallhagen samt flera olika planerings- och utvecklingsprojekt.

Centrumets arbete med uppsökande verksamhet och individuell coaching av företag är nya sätt att arbeta med företagsutveckling på Åland. Genom uppsökande verksamhet har det varit möjligt att involvera företagare med mindre verksamheter, som inte naturligt vänder sig till befintliga organisationer som Ålands Näringsliv. Genom diskussionerna har flera idéer identifierats och nya sätt att arbeta utvecklats med stöd från projekten. Ett exempel är utvecklingen av ett samverkanskoncept för småskalig livsmedelsförädling i Smakbyn. Andra nya idéer gäller bland annat livsmedelsförsäljning via internet och ambitionen om utveckling av samverkan för mältning vid Stallhagens ölbryggeri och pub. Projektet har lyckats involverat större företag (banker, transport- och försäkringsbolag) som medfinansiärer, eftersom de ser nyttan av utveckling i mindre företag och i vissa fall även fått möjlighet att presentera sin verksamhet. Baserat på behov som identifierats under de tidigare projekten har Ålands Landsbygdscentrum lämnat in ett nytt projektförslag med inriktning mot export och företagande i skärgården.

Ett utbildningsprojekt av mer innovativ karaktär har genomförts i samverkan mellan Ålands Hushållningssällskap, Ålands Potatisodlarförening och snackskoncernen Chips AB. Företaget är det klassiska åländska exemplet på en framgångsrik etablering och utveckling av en innovativ livsmedelsindustriell kedja – ”från ax till limpa”. Med utgångspunkt i en åländsk jordbruksråvara (potatis) lyckades man bygga upp en väl integrerad produktions- och marknadsföringskedja som i slutänden resulterade i en omfattande och ekonomiskt framgångsrik livsmedelsexport. Chipsframgången ingår idag i en internationell livsmedelskoncern och den gamla ägarkopplingen mellan de åländska odlarna och produktionsbolaget har försvunnit. Dessutom har utrymmet för

ytterligare expansion i det åländska råvaruledet varit begränsat. Trots insatser från företagets egna rådgivare har det varit svårt att öka kvantiteten potatis från lokala producenter och skördarna har legat på samma nivå som för tjugo år sedan. I syfte att säkra potatisodlingen, öka skördarna och utveckla bättre lönsamhet tog Ålands Potatisodlarförening initiativ till ett projekt för kompetenshöjande utvecklingsinsatser och rådgivning. Finansieringen kommer främst från LBU, men Chips AB bidrar med personalresurser och potatisodlarna betalar en avgift på €150 per år. Projektet administreras av hushållningssällskapet och genomförs med hjälp av en konsult från Sverige i form av seminarier och gruppaktiviteter, med maximalt 10 deltagare i fyra geografiskt indelade grupper. Detta är relativt nytt sätt att bedriva utvecklingsinsatser på, som har bidragit till ökade kontakter och konkret erfarenhetsutbyte mellan potatisodlarna i samband med besök på varandras ägor. Idag medverkar drygt 30 personer i projektet, vilket motsvarar ungefär hälften av potatisodlarna på Åland.

5.4 Olika typer av resultat och effekter

Syftet med denna fördjupningsstudie har inte varit att kvantitativt mäta omfattningen av resultat och effekter av projekt som fått finansiering av LBU. Däremot kan vi i exemplen ovan se att finansieringen har bidragit till en rad innovativa satsningar med olika typer av resultat och effekter – för deltagande aktörer, för samhället och för utvecklingen av branschen. På frågan om i vilken utsträckning ”innovationen” hittills påverkat verksamhetens/företagets utveckling så svarar flertalet intervjuade (8 personer) att påverkan varit stor eller mycket stor (5-6)³². Även på frågan om förväntade effekter på företagets utveckling i framtiden svarar tio personer att förväntningarna är stora eller mycket stora (5-6)³³. Nedan presenteras några kortade kommentarer ur intervjuerna i citatform:

”Om företaget inte gjort investeringen, så hade företaget inte utvecklats alls. Investeringen lade grunden för en fortsatt utveckling framöver och har sålunda stor betydelse för den framtida utvecklingen.”

”Vår växande produktion hade inte fungera annars. (Investeringen) är en förutsättning för att kunna fortsätta på lång sikt... Det hade inte funnits förutsättningar för långsiktig verksamhet och arbetet var alldeles för tungt och krävande för att vara hållbart före investeringen.”

”Det fanns inga alternativ.... Utan satsningen hade företaget stagnerat, men nu har vi kunnat utvecklas bra på en hårdare marknad och ökat lönsamheten... Snart behöver vi

³² En intervjuad svarade 4, i tre fall bedömdes frågan inte relevant och ett företag ansåg sig vara alltför nytt för att kunna besvara frågan.

³³ En intervjuad svarade 4, i ett fall bedömdes frågan inte relevant och ett företag ansåg sig vara alltför nytt för att kunna besvara frågan.

kanske bygga ut ännu mer om produkterna fortsätter att utvecklas positivt... ”

”Tack vare (projektet) har vi kunnat bygga nya verksamheter också. Investeringsutrymmet på grund av det här blev så pass lyckat. Lönsamheten gick från minus till plus.”

De flesta resultaten på kort sikt handlar om möjligheter till ökad lönsamhet och omsättning inom den egna verksamheten, men man lyfter även fram andra aspekter:

- Ökad försäljningsvolym, t.ex. genom större produktionskapacitet, etablering på nya marknader (främst Sverige och Finland), större marknadsandel eller utveckling av nya produkter, tjänster och koncept (päronjuice, äventyrsgolf, pilgrimsresor, etc.)
- Högre priser, t.ex. genom högre kvalitet, längre försäljningsperiod och ökat förädlingsvärde, t.ex. genom nya former av bearbetning eller förpackning av råvaror (juiceframställning, rotsaksmix, små konsumentförpackningar, bag-in-box, etc.)
- Minskade kostnader, t.ex. genom minskad personal vid rationalisering och automatisering av produktionsprocesser. I vissa fall påpekar man att det handlat om ökade kostnader, som man däremot räknar med kommer att kompenseras av högre effektivitet.
- Andra aspekter, t.ex. ökade möjligheter till finansiering från banker, tillfälle att resa och knyta kontakter med andra företag, kunder och kunskapsmiljöer, samt bättre förutsättningar för generationsväxling, för att sälja eller för att arrendera ut gården i framtiden.

Några av effekterna har kopplingar till ambitionerna om regional tillväxt och utveckling på Åland:

- Ökad sysselsättning, direkt i företaget eller indirekt bland underleverantörer och råvaruproducenter.
- Etablering av nya företag, bl.a. ett nytt företag inom juicetillverkning och ett företag som föder upp kvigor.
- Ökad tillväxt, företagsmässighet och konkurrenskraft i näringslivet, t.ex. genom erfarenhetsutbyte och samverkan inom vissa grupper (t.ex. potatis- och äppelodlare, småskaliga livsmedelsproducenter) och effektiv rådgivning från stödjande organisationer.

På frågan om i vilken utsträckning ”innovationen” hittills resulterat i att branschen på Åland förändrats så ansåg flertalet intervjuade (9 personer) att påverkan varit stor eller

mycket stor (5-6)³⁴. Med branschen avses i flertalet fall det större agro-industriella klustret på Åland, men i några fall syftar man snarast på turistnäringen

”Under 5-6 år stod utvecklingen av mjölkproduktionen på Åland helt stilla, men efter att (vi) byggde ut har i snitt en ladugård per år byggts på Åland. Man kan se mjölkproduktionen på ett annat sätt, mer företagsmässigt, vilket kan locka fler unga bönder... (Projektet) har gett framtidstro, förutsättningar för att ha en mjölkproduktion i framtiden”

”(Projektet) har fått stor betydelse eftersom investeringen visade sig vara lyckad... Flera odlare har följt efter...”

”Har påverkat hela Åland positivt. Tror nästan vi har flest besökare på Åland... Har blivit viktigt för den åländska turismen...”

”Tack vare att vi byggde det här så har alla uteserveringar och restauranger förbättrat sina produkter... Det har skapat innovation hos andra att se att vi lyckats. Det är väldigt viktigt för det var ingen som vågade investera i den här branschen (restaurangsidan) tidigare...”

”(Projektet) har haft stor betydelse. Många företag och andra aktörer säger att många av (deras) investeringar inte hade blivit av utan vår coachning. De hade inte vågat ta steget annars. Det är viktigt att företagen vågar investera”.

I intervjuerna identifieras även ett antal effekter som ligger väl i linje med ambitionerna inom landsbygdsutvecklingsprogrammet som helhet:

- Förbättrad arbetsmiljö t.ex. genom mer rationella, ergonomiska eller samlokaliserade produktionsanläggningar.
- Förbättrad djurhälsa, t.ex. genom bättre hygien och möjligheter för djur att gå fritt i stallen.
- Förbättrad miljö/energieffektivisering, t.ex. genom installation av effektivare produktionsprocesser eller värmeåtervinningssystem (exempelvis baserat på biobränsle och sjövärme).
- Bevarande av öppna landskap, genom fortsatt mjölkproduktion med betande kor.

---

³⁴ Två intervjuade ansåg att det var för tidigt att bedöma och två menade projektet främst gällt det enskilda företaget och, varför påverkan på branschen varit liten.

5.5 Betydelse av landsbygdsutvecklingsprogrammet

Det finns alltid en risk för positiv överskattning av denna typ av offentliga insatser, eftersom det ligger i bidragsmottagarnas intresse att uppvisa positiva resultat och öka förutsättningarna för fortsatta investeringar i framtiden. Samtidigt finns det mycket som talar för att programmet haft en avgörande betydelse för många av utvecklingen av många av de projekt som studerats. På frågan om vilken roll möjligheterna till stöd från LBU spelat i beslutat att genomföra projektet svarade nio att det haft en stor eller mycket stor roll (5-6). En person svarade att stödet haft ganska stor betydelse (4).

”Projektet skulle inte ha genomförts utan stöd. Det skulle ha varit omöjligt. Stöden är väldigt viktiga i början för t.ex. bankernas förtroende. I framtiden är vi kanske mindre beroende av stöd, då vi utvecklat verksamheten.”

”Stödet var helt avgörande för att klara av finansieringen från banken... Vi skulle inte ha klarat av vår bankfinansiering i det skick som vårt bolag var då. Det var en ny satsning som alla var skeptiska mot...”

”Styrelsen såg behov av en stor investering, eftersom branschen var under press... Stödet har varit viktigt både ekonomiskt och som en klapp på ryggen från samhället och politiken... Våra konkurrenter har fått motsvarande stöd, hade vi inte fått det så hade detta försvunnit från Åland.

”Det har varit positivt att man har vågat göra lite mer än vad man hade vågat annars. Får man ekonomiskt stöd så kan man gå över gränsen.”

Här framkommer att stödet inte bara haft en ekonomisk funktion, utan även bidragit genom att erbjuda uppbackning och skapa en legitimitet som möjliggjort kompletterande finansiering. Tre intervjuade bedömde att man troligen genomfört projektet även utan programmets stöd, men en av dessa menade att han då troligen gjort en lägre investering, vilket blivit mindre effektivt och krävt mer arbete.

6. Avslutande reflexioner inför kommande programperiod

Denna fördjupningsstudie har inte haft som ambition att genomföra ett statistiskt representativt urval av projekt. Den har heller inte syftat till att kvantitativt följa upp och utvärdera eventuella resultat och effekter av insatser inom projekten. Istället har ambitionen varit att identifiera ett antal projekt av innovativ karaktär och med dessa som utgångspunkt försöka identifiera dels på vilket sätt de har bidragit till innovation och förnyelse, dels några olika typer av resultat och effekter.

Studien visar att många projekt inom LBU har varit innovativa till sin karaktär vad gäller allt från effektivisering av produktionsprocesser och utveckling av nya produkter, tjänster eller koncept, till utveckling av organisationslösningar, ofta parallellt. Många av projekten tycks redan idag ha genererat olika typer av resultat och effekter – för deltagande företag, för Ålands utveckling och för utvecklingen branschen som helhet. Genom att ta detta i beaktande bör programmet kunna utvecklas ytterligare i nästa programperiod. Baserat på aktuella studier och kommentarer från intervjuerna vill utvärderarna lyfta fram några reflektioner, som bör kunna tas till vara i de framtida programskrivningarna.

- För att uppnå EU:s ambitioner om smart specialisering lyfter man i olika sammanhang fram *bred involvering* och samverkan mellan aktörer inom olika sektorer (offentlig, akademisk, privat och ideell) som en viktig förutsättning för förankring och långsiktiga insatser. Här bör Åland kunna dra nytta av att vara en liten region, med nära relationer mellan aktörerna.
- Även det faktum att det finns en *stark förankring utanför regionen*, bl.a. genom export och utbildning, bör kunna utnyttjas och kanske förstärkas ytterligare. För en liten region med begränsat antal aktörer och liten volym blir det speciellt viktigt att löpande fånga upp utvecklingsinsatser utanför regionen, genom studiebesök och samverkan med aktörer utanför regionen. Detta bör därför stödjas av programmet.
- I det tidigare programmet upplevdes skrivningarna inom vissa åtgärder t.ex. åtgärd 312, som alltför snäva för att få effekter/skapa nytta genom innovation och förnyelse. Det kan därför finnas skäl att överväga möjligheterna att *bredda skrivningarna*, för att undvika uteslutning av innovativa projekt.
- Enligt intervjuerna har landsbygdsutvecklingsprogrammet i tidigare skeden haft restriktioner, t.ex. listor med vilka typer av aktörer som kan få projektstöd, som inneburit att vissa nya idéer inte kommit in. I senare programperioder har däremot andra företag kunnat få medel för liknande satsningar, vilket upplevts vara konkurrenssnedvridande. Detta innebär att programmets tillämpning i vissa fall kan ha hämmat innovation. I nya programmet är det viktigt att minimera riskerna för *konkurrenssnedvridning* som följd av uteslutning av nya, innovativa projektförslag.
- Redan i förra årsrapporten konstaterades att möjligheterna att använda LEADER för att nå ut i näringslivet på landsbygden inte utnyttjats fullt ut p.g.a. de regelsystem som tillämpats. I intervjuerna framkom återigen behovet av att utveckla möjligheten att *använda LEADER* för att stimulera näringslivsutveckling i framtiden.
- I innevarande programperiod har, till utvärderarnas förvåning, inga projekt inom åtgärd 124 (*Samarbete om utveckling av nya produkter*) beviljats. Ett argument

från intervjuerna har varit att (man upplevt att) samarbetsprojekt beviljats mindre pengar än om deltagarna sökt enskilt. Samtidigt finns idag flera intressanta samverkansprojekt med förutsättningar att vidareutveckla, bl.a. kopplat till småskalig livsmedelstillverkning inom Smakbyn och Stallhagens önskemål om samverkan med producenter kring ekologisk produktion av korn och vete för mältning och ölproduktion. Samtidigt visar tidigare erfarenheter att *samarbetsprojekt* oftast kräver offentlig finansiering av en samlande funktion (processledare eller koordinator), vilket kan behöva finansieras inom programmet.

- Inom stora delar av sektorn har kompetensbehoven ökat, samtidigt som relevanta utbildningsmöjligheter på Åland fortfarande tycks vara begränsade. Att finansiera *omvärldsbevakning, utbildningar och utvecklingsinsatser* blir därför en viktig del av programmet. Dessa insatser kan med fördel bygga på nätverk eller samverkan mellan odlare/företagare, i syfte att öka kontakterna inom branschen och skapa förutsättningar för erfarenhetsutbyte och nya samarbeten såväl inom som mellan olika delbranscher, bl.a. inom det större agro-industriella klustret och inom turism.
- En fråga som framkommit gäller möjligheterna att differentiera stödet mellan gårdar som bedrivs som *huvudsyssla eller bisyssla*. Tre gårdar som har äppelodling som enda produktionsinriktning samverkar idag, bl.a. genom att utnyttja samma rådgivare. Däremot upplever man att det är problematiskt med konkurrenter som bara bedriver verksamhet som bisyssla och därigenom har möjlighet att pressa ner priserna.
- Liksom i halvtidsstudien framkommer viss kritik mot *byråkratin* och att det är svårt speciellt för mindre företag att sätta sig in i hur stöden fungerar. Detta menar man i vissa fall kan bli konkurrenshämmande i förhållande till större aktörer. Vissa intervjupersoner har också erfarenhet av långsam handläggning, vilket är problematiskt i branscher där utvecklingen går fort. I några intervjuer påpekades att för mindre projekt, t.ex. förstudier och samverkansinsatser, har man bedömt att det inte varit värt den administration som krävts för att söka finansiering.
- Avslutningsvis kan vi konstatera att några personer är kritiska till stödsystemet, trots att det anses ha varit avgörande för insatser eller investeringar. Argumentet är att så länge andra odlare/företag, både inom och utanför Åland, får stöd så behövs stödet för att kunna sälja till befintliga priser och skapa konkurrensneutralitet. Detta är dock något som ligger utanför Landsskapsregeringens möjligheter att påverka.

Referenser

- Common and additional Output indicators*, Preliminär indikatorsammanställning från Landskapsregeringen daterad 15.2.2013 (opubl.)
- Common and additional Result indicators*, Preliminär indikatorsammanställning från Landskapsregeringen daterad 15.2.2013 (opubl.)
- European Commission (2010), Europe 2020, A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, COM (2010) 2020 EN
- Europeiska Kommissionen (2010), Flaggskeppsinitiativet i Europa 2020-strategin, Innovationsunionen, KOM (2010) 546 SV
- Europeiska Kommissionen (2010), Hur regionalpolitiken kan bidra till smart tillväxt i Europa 2020, KOM (2010) 553 SV
- Foray, D., P.A. David & B. Hall (2009), Smart Specialization – The Concept, Knowledge Economists Policy Brief no 9, from the Knowledge for Growth Expert Group
- Foray, D., P.A. David & B. Hall (2011), Smart Specialization - From academic idea to political instrument, the surprising career of a concept and the difficulties involved in its implementations, MTEI Working Paper 2011-001;
- Jaffe, A.B., R.G. Newell & R.N. Stavins, 2002, Environmental Policy and Technological Change, *Environmental and Resource Economics*, 22: 41-69, NL
- Karlstads universitet (2004), Vision 2015 - för dig som vill tänka fritt, nytt och större
- Kempinsky, P. et al (2011), Innovationsindex 2011, Regional förmåga till ekonomisk förnyelse, REGLAB
- McCann, P. & R. Ortega-Argilés (2011) Smart Specialisation, Regional Growth and Application to EU Cohesion Policy, Economic Geography Working Paper 2001: Faculty of Spatial Science, University of Groningen
- OECD (2011), Regions and Innovation Policy, OECD Reviews of Regional Innovation
- OECD (2007), Higher Education and Regions. Globally competitive, locally engaged
- OECD/Eurostat (2005), Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3 edn, OECD Publishing
- Region Värmland (2008), Värmland växer – och känner inga gränser. Regionalt utvecklingsprogram 2009-2013
- S3 Platform (2012), Guide to Research and Innovation Strategies for Smart

Specialisation (RIS3), European Union, Regional Policy, March 2012

Schumpeter, J., 1942, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper, New York, N.Y.

Smas, L. & Lindqvist, M. (2012), *Regionala innovationer, En introduktion till begrepp, praktik och politik*, REGLAB och Tillväxtverket

Tike (2012) *Lantbruksregister 2011*, Helsingfors

Utdrag ur landskapsregeringens projektregister daterat 14.1.2013 (opubl.)

Ålands landsbygdscentrum (2013), *Lantbruket, livsmedels- och skogsindustrin på Åland 2013*

ÅSUB (2012) *Statistisk årsbok för Åland 2012*, Mariehamn

ÅSUB Statistikmeddelande, Arbetsmarknad 2012:13, *Arbetslöshetssituationen – december 2012*, Mariehamn

ÅSUB Statistikmeddelande, Nationalräkenskaper 2012:1, *Nationalräkenskapsdata 2010*, Mariehamn

ÅSUB Statistikmeddelande, Arbetsmarknad 2012:12, *Sysselsatt arbetskraft 31.12.2010*, Mariehamn

ÅSUB Statistikmeddelande, Befolkning 2013:1, *Invånarantalet 31.12.2012*, Mariehamn

ÅSUB Rapport 2013:1, *Konjunkturläget våren 2013*, (publiceras v 13), underlagsmaterial, Mariehamn

ÅSUB Rapport 2012:2, *Arbetsmarknadsbarometern 2012*, Mariehamn

Bilaga 1: Intervjufrågor projektägare

1. Allmänt:

- 1.1. Företagsnamn
- 1.2. Kontaktuppgifter
- 1.3. Inriktning (produktion, verksamhet)
- 1.4. Storlek: Antal anställda, areal, omsättning?
- 1.5. Vilken typ av marknader är företaget aktivt på?

2. Fakta om projektet/projekten som du erhåller stöd för:

- 2.1. Kan du kortfattat beskriva projektet?
- 2.2. Vad är syftet med projektet/projekten?

3. Innovation – Entreprenörskap – Förnyelse för projektägaren

3.1. Har medverkan i programmet/erhållna stöd bidragit till utvecklingen en ny eller förbättrad (flera alternativ är möjliga):

- Produkter eller tjänster (t.ex. vara (fysisk produkt, hårdvara), mjukvara (program, verktyg, etc.), tjänst (service, support, etc.), koncept (erbjudanden, paketlösningar, etc.), design/utformning
- Teknologi (tillverkningsprocess, energi/miljöåtgärder, ekonomi- eller produktionsbyggnader)
- Organisations- eller marknadsföringsmetoder (samverkan, distributionskanaler, etc.)
- Annat:

3.2. Har ni ett namn för denna ”innovation” (internt eller externt bruk)? Vilket?

3.3. Vilka typer av kundgrupper har ”innovationen” (flera alternativ är möjliga)?

- Internt i företaget
- Slutkonsumenter
- Handel, grossister logistik
- Industri-/tillverkningsföretag
- Tjänste-/serviceföretag
- Offentliga organisationer
- Annat:

3.4. Skiljer sig dessa från företagets huvudsakliga målgrupper?

3.5. I vilken utsträckning har ”innovationen” **hittills** påverkat företagets utveckling (skala 1-6, från ingen till mycket stor)?

3.6. **Om** ”innovationen” påverkat företaget utveckling, på vilket av följande sätt (flera

alternativ är möjliga?):

- Ökad lönsamhet för verksamheten som helhet
- Ökat antal anställda
- Minskade kostnader
  - Effektivare/mer rationella arbetsprocesser, produktion eller organisation
  - Minskat antal anställda
- Ökade intäkter
  - Ökad omsättning
  - Möjligheter att ta ut högre priser
  - Ökad marknadsandel/nya marknader
  - Ökad export
- Ökad konkurrenskraft
  - Högre produktkvalitet
- Effekter på miljön
  - Arbetsmiljöeffekter
  - Bevarandet av biodiversitet
  - Bevarande av öppna landskap
- Annan påverkan
  - Högre mjölkproduktion
  - Påverkan på djurhälsa
  - Mer företagsmässighet

3.7. Hur stor effekt tror du att ”innovationen” kommer att få på företagets utveckling i framtiden (skala 1-6, från ingen till mycket stor)?

4. Innovationssystemet

4.1. Har ni haft samarbetat med andra aktörer (på Åland eller någon annanstans) med i samband med utveckling/installation/lansering osv av innovationen? (T.ex. kunder, leverantörer, rådgivare (konsulter, hushållningssällskap, etc.), forskning och utbildning, andra)

4.2 **Om** företag haft samarbeten, på vilket sätt (samverkan i utvecklingsarbete, inspiration till nya lösningar, tekniskt stöd, referensprojekt, test/demonstrationsanläggningar, etc.)?

5. Innovation – Entreprenörskap – Förnyelse för branschen/samhället

5.1. Vilken nyhetsgrad hade ”innovationen” när den lanserades (för branschen på Åland eller nationellt/internationellt)? (T.ex. helt ny, tydlig förbättring, viss förbättring, ingen alls)

5.2. I vilken utsträckning har ”innovationen” **hittills** resulterat i att branschen på Åland förändrats (skala 1-6, från ingen till mycket stor)?

5.3. **Om** ”innovationen” har bidragit till att förändra branschen på Åland, på vilket sätt har det skett? (T.ex. nya kundgrupper, nya konkurrenter, andra krav på underleverantörer, rekryterings-/kompetensbehov, samverkan med andra företag, kontakter med andra branscher, etc.)

6. Betydelsen av LBU

6.1. Vilken roll har möjligheten till stöd spelat i beslutet att genomföra projektet som nu beviljats stöd (skala 1-6, inte allt, mycket stor)?

- Skulle projektet ha genomförts även utan stöd?
- Varför/ varför inte?

6.1. På vilket sätt har stöd från EU/LR haft betydelse för utveckling och spridningen av ”innovationen”? (T.ex. ingen betydelse, information och kunskaper om behov och möjligheter, kontakter med andra företag, kunder eller kunskapsmiljöer, stöd och rådgivning (t.ex. utveckling, lansering och/eller exportfrågor), finansiering av t.ex. utveckling, test och/eller lansering, konkreta samarbeten med andra aktörer eller annat)

7. Avslutning

7.1. Har företaget fått finansiering, rådgivning eller annat stöd avseende ”innovationen” från **andra aktörer eller program**?

7.2. Något annat som ni kan berätta om ”innovationen” eller projektet som kan vara av intresse för oss?

ÅLANDS STATISTIK OCH UTREDNINGSGSBYRÅ

Ålands statistik- och utredningsbyrå, ÅSUB, är en fristående enhet vars huvuduppgift är att verka som Ålands officiella statistikmyndighet och bedriva kvalificerad utrednings- och forskningsverksamhet.

ÅSUB producerar fortlöpande aktuell statistik inom en rad olika samhällsområden. Tyngdpunkten i analysverksamheten utgörs av utredningar inom det ekonomisk-politiska området. Statistiska sammanställningar publiceras regelbundet i serierna ÅSUB Statistik och ÅSUB Statistikmeddelande, medan serien ÅSUB Rapport innehåller utredningar, analyser och annan information om Ålands ekonomi och samhälle.

Mer information om verksamheten och publikationer finns på ÅSUB:s hemsida www.asub.ax

ÅLANDS STATISTIK- OCH
UTREDNINGSGSBYRÅ

Tfn +358 (0)18 25490

Fax +358 (0)18 19495

info@asub.ax

www.asub.ax

Ålandsvägen 26

PB 1187

AX-22 111 MARIEHAMN